HET LAND VAN AALST

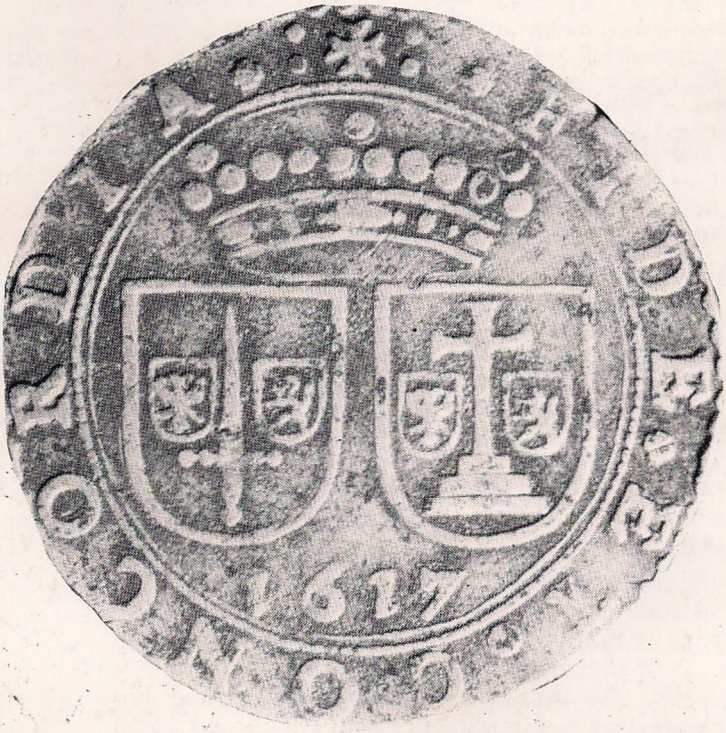

Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging ,,Het Land van Aalst'', met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen en de Stad Ninove.

Prijs voor een jaarabonnement:
Leden: 500 fr. - Steunende leden: 800 fr. - Beschermende leden: 1200 fr.
Te storten op rek. 000-0586911-61 van Het Land van Aalst,
Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem.

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid ,,Het Land van Aalst'' in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender).
Initiatiefnemers en stichters waren + Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, Frits Van Acker, Basiel Boel, + Marcel Cornelis en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), + Frits Courteaux (1963-1980) en Luc De Rijck (1980-1984) erevoorzitter.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Basiel Boel (erebestuurslid), Sylvain De Lange (redacteur), Lieve De Mecheleer (redacteur), Dirk Podevijn (redacteur), Clemens Uyttersprot (erebestuurslid), Marc Uyttersprot (bibliothecaris-archivaris), Geert Van Bockstaele (beheerder), Dirk Van de Perre (redactiesecretaris), Georges Vande Winkel (bibliografie), Wilfried Vernaeve (verslaggever).

Ledenadministratie en algemene correspondentie:
Geert Van Bockstaele, Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem
tel. (09) 360 19 04
Redactiesecretariaat en toezending kopij:
Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare
tel. (054) 33 73 27

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Verantwoordelijke uitgever: Dirk Van de Perre
Zetel van de vereniging: Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade
Kaftontwerp: Bart Maris
Drukker: De Riemaecker, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke, (055)21 14 04

Op de kaft is de penning van ,,Het Land van Aalst'' (1617) weergegeven. Op de voorzijde staat het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, op de achterzijde dat van de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

ISSN 0778-7731

DE GESCHIEDENIS VAN DENDERWINDEKE DEEL III: PAROCHIE EN KERKELIJK GRONDBEZIT TIJDENS DE MIDDELLEEUWEN INZONDERHEID DE AANWEZIGHEID VAN DE ABDIJEN VAN VERMAND (Fr.), VICOIGNE (Fr.) EN NINOVE (1138-1490)

D. VAN DE PERRE
R. VAN HAUWE

In ons eerste deel van *De Geschiedenis van Denderwindeke* (1990, p. 193-236) hebben wij de periode vóór 1100 behandeld. In het tweede deel (1992, p. 1-62) kwamen de middeleeuwse heren aan bod. Thans richtten wij de schijnwerpers op de middeleeuwse kerkelijke instellingen. Twee Franse premonstratenzerabdijen beheersten het kerkelijke toneel. Vooreerst Vermand dat van 1138 tot 1490 het altaar bezat (hfst. I). Vervolgens Vicoigne dat vanaf 1214 een belangrijk bezit opbouwde en in 1490 het altaar overnam (hfst. II). Beide abdijen vochtten een bitter conflict uit om de tienden van Denderwindeke (hfst. III). Vermand had een speciale relatie met de abdij van Ninove en poogde in 1484 het altaar aan deze abdij over te laten (hfst. IV). Naast de drie genoemde abdijen speelden nog andere kerkelijke instellingen een grote rol te Denderwindeke: de kerk van Meerbeke (hdst. V), het klooster van Sint-Jacob-op-de-Coudenberg te Brussel (hfst. VI), de abdij van Beaupré te Grimminge (hfst. VII) en nog 17 andere geestelijke instellingen (hfst. VIII).

I. DE ABDIJ VAN VERMAND: ALTAAR EN GRONDBEZIT (1138-1490)

1. De Onze-Lieve-Vrouwabdij van Vermand

Vermand is thans een klein dorp, gelegen op 12 kilometer ten westen van Saint-Quentin in Frankrijk (1). In de Romeinse tijd was het een belangrijke legerplaats aan een kruispunt van grote wegen en het eerste centrum van de *civitas Viromanduorum*. Vermoedelijk was het in de 4de eeuw de eerste zetel van het latere bisdom Noyon. Na de verwoesting van Vermand in 407 verloor het aan invloed ten voordele van Saint-Quentin (het *Augusta Viromanduorum*), waar de martelaar Sint-

Voor de oplossing van de afkortingen, zie einde artikel.

(1) Voor de geschiedenis van het oude Vermand, zie het uitstekende werk van J. COQUELLE, p. 1-127.

Kwinten begraven werd en van Noyon, dat vanaf de 6de eeuw de bisschopsstad werd (2).

Vermand gaf zijn naam aan het graafschap Vermandois. Dit graafschap kwam in de 12de eeuw even in het bezit van de graven van Vlaanderen. Filips van den Elzas huwde in 1159 met Elisabeth van Vermandois, die het graafschap verwierf na de dood van haar vader Roelof de Melaatse. Zij stierf kinderloos. Daarop eiste de Franse koning het graafschap op en lijfde het definitief bij het Franse kroondomein in (3).

Vermand bezat in de 11de eeuw een bescheiden parochiekerk toegewijd aan O.-L.-Vrouw, die begunstigd werd door de graven van Vermandois, het kapittel van Saint-Quentin en vooral door de bisschoppen van Noyon. Het waren deze laatsten die in 1068 in de parochiekerk een kapittel van 4 seculiere kanunniken oprichtten. Dit kapittel groeide in het begin van de 12de eeuw uit tot een abdij van reguliere kanunniken, die de regel van Augustinus volgden. Oorkonden uit deze oudste abdijperiode geven de namen van twee abten: Wibertus (1119) en Goisbertus (1131, 1137, 1138) (4). In 1144 werd de abdij hervormd vanuit Mont-Saint-Martin (5) en opgenomen in de orde van Prémontré. Het oude patrimonium van de vroegere abdij ging integraal over op de nieuwe stichting. De abdij bleef bestaan tot de Franse Revolutie. Ze werd opgeheven in 1789 en vervolgens zijn de gebouwen tot op de grond afgebroken.

Denderwindeke en Vermand liggen 150 km van elkaar. Toch heeft er van 1138 tot 1490 tussen de parochie Denderwindeke en de abdij van Vermand een nauwe band bestaan, die gedurende 350 jaar de afstand en de taal- en staatkundige verschillen overbrugd heeft (6).

(2) Onder keizer Augustus werd Saint-Quentin gesticht, de nieuwe hoofdplaats van de *civitas*, die de naam *Augusta Viromanduorum* kreeg. Midden 3de eeuw werd Saint-Quentin verwoest en werd Vermand opnieuw het centrum. In die periode situeert zich ook de eerste christianisering (o.m. de marteldood van Sint-Kwinten), zodat Vermand vermoedelijk de eerste bisschopszetel herbergde, die later in 531 definitief in Noyon gevestigd werd. Voor het antieke en vroegchristelijke Vermand, zie COQUELLE, p. 19-127.

(3) COQUELLE, p. 163 en H. PIRENNE, *Geschiedenis van België*, I, Gent, 1906, p. 220. Pirenne noemt Elisabeth de zuster van Roelof de Melaatse, Coquelle de dochter.

(4) D. VAN DE PERRE, *Het altaar van Huizingen en de abdijen van Vermand, Terkameren, Ninove en Vicoigne*, in *Analecta Praemonstratensia*, t. LXVII, 1992, p. 246-247.

(5) Mont-Saint-Martin, nabij Le Câtelet, halverwege Saint-Quentin en Kamerijk aan de bronnen van de Schelde. Mont-Saint-Martin werd in 1134 vanuit Laon (Sint-Martinus) tot premonstratenzerabdij hervormd. Alle gegevens over premonstratenzerabdijen en hun abten zijn, tenzij anders vermeld, overgenomen uit N. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense,* deel 2, Staubing, 1952.

(6) De verbinding Vermand-Denderwindeke moet in de middeleeuwen niet zo moeilijk zijn geweest. De Romeinse wegen Asse-Bavai en Bavai-Vermand, waarvan de tracés nu nog grotendeels bestaan, maakten een quasi rechte verbinding tussen beide plaatsen.

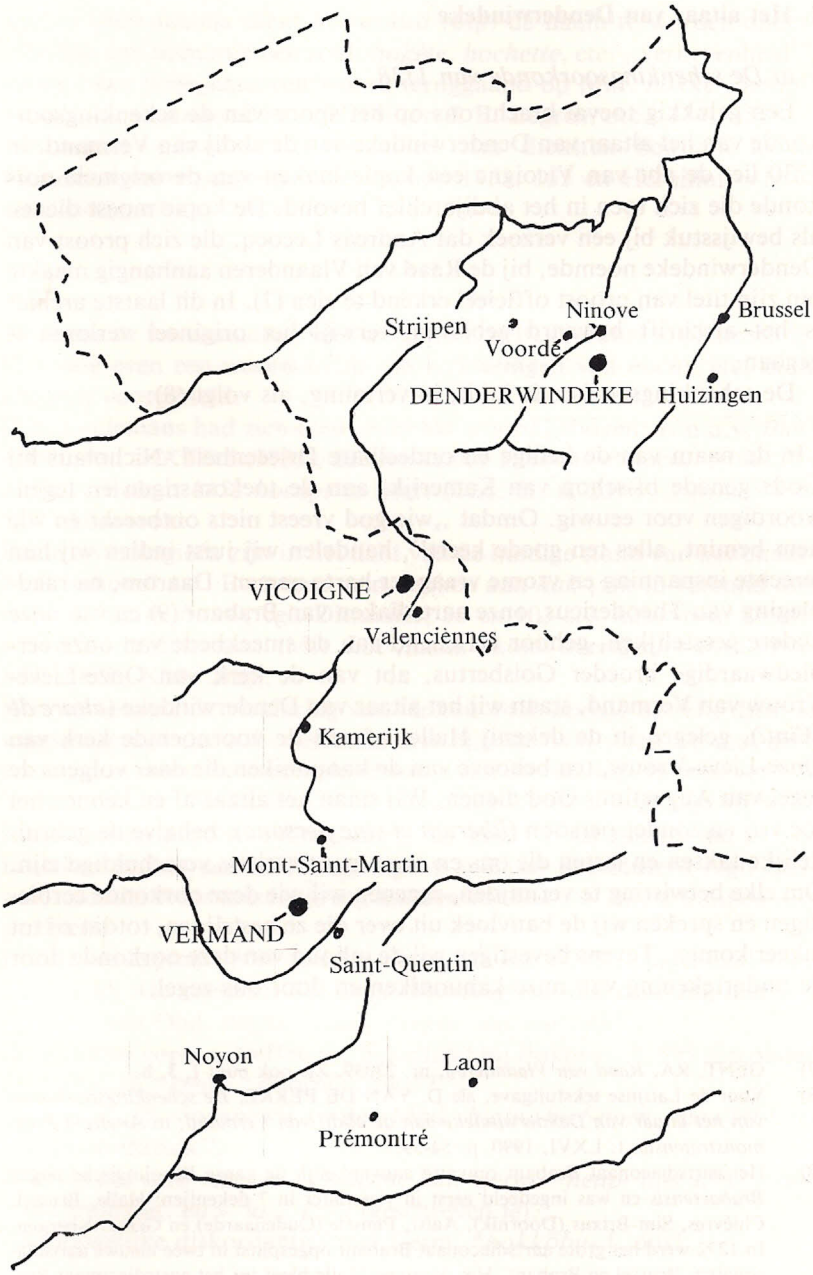

Denderwindeke, Vermand, Vicoigne: geografische situering.

2. Het altaar van Denderwindeke

a) De schenkingsoorkonde van 1138

Een gelukkig toeval bracht ons op het spoor van de schenkingsoorkonde van het altaar van Denderwindeke aan de abdij van Vermand. In 1730 liet de abt van Vicoigne een kopie maken van de originele oorkonde die zich toen in het abdijarchief bevond. De kopie moest dienen als bewijsstuk bij een verzoek dat Andreas Lecocq, die zich proost van Denderwindeke noemde, bij de Raad van Vlaanderen aanhangig maakte om zijn titel van proost officieel erkend te zien (7). In dit laatste archief is het afschrift bewaard gebleven, terwijl het origineel verloren is gegaan.

De schenkingsoorkonde luidt, in vertaling, als volgt (8):

,,In de naam van de heilige en ondeelbare Drieëenheid. Nicholaus bij Gods genade bisschop van Kamerijk, aan de toekomstigen en tegenwoordigen voor eeuwig. Omdat ,,wie god vreest niets ontbreekt en wie hem bemint, alles ten goede keert'', handelen wij juist indien wij hun terechte inspanning en vrome vraag ter harte nemen. Daarom, na raadpleging van Theodericus, onze aartsdiaken van Brabant (9) en van onze andere geestelijken, gehoor verlenend aan de smeekbede van onze eerbiedwaardige broeder Goisbertus, abt van de kerk van Onze-Lieve-Vrouw van Vermand, staan wij het altaar van Denderwindeke (*altare de Winti*), gelegen in de dekenij Halle, af aan de voornoemde kerk van Onze-Lieve-Vrouw, ten behoeve van de kanunniken die daar volgens de regel van Augustinus God dienen. Wij staan het altaar af en kennen het toe vrij en zonder persoon (*liberum et sine persona*), behalve de gebruikelijke taksen en lasten die ons en onze medewerkers verschuldigd zijn. Om elke betwisting te vermijden, zegenen wij wie deze oorkonde eerbiedigen en spreken wij de banvloek uit over die ze bestrijden, totdat zij tot inkeer komen. Tevens bevestigen wij de inhoud van deze oorkonde door de ondertekening van onze kanunniken en door ons zegel.

(7) GENT, RA, *Raad van Vlaanderen*, nr. 23039. Zie ook punt I, 3, b.

(8) Voor de Latijnse tekstuitgave, zie D. VAN DE PERRE, *De schenkingsoorkonde van het altaar van Denderwindeke aan de abdij van Vermand*, in *Analecta Praemonstratensia*, t. LXVI, 1990, p. 54-59.

(9) Het aartsdiaconaat Brabant omvatte aanvankelijk de ganse Karolingische *pagus Brabactensis* en was ingedeeld eerst in vier, later in 7 dekenijen: Halle, Brussel, Chièvres, Sint-Brixus (Doornik), Aalst, Pamele (Oudenaarde) en Geraardsbergen. In 1272 werd het grote aartsdiaconaat Brabant opgesplitst in twee nieuwe aartsdiaconaten: Brussel en Brabant. Het decanaat Halle bleef tot het aartsdiaconaat Brabant behoren. Die toestand duurde tot 1559 toen het aartsbisdom Mechelen werd opgericht en de grenzen van de dekenijen hertekend werden. Vanuit kerkelijk oogpunt gezien lag tijdens de middeleeuwen Denderwindeke in Brabant. Zie hiervoor E. DE MOREAU, *Histoire de l'église en Belgique, tome complémentaire, I, Texte et Cartes*, Brussel, 1948.

Teken van de voornoemde Theodericus, aartsdiaken van dit altaar. Teken van Johannes, Alardus en Theodericus, aartsdiakens. Teken van Gerardus, decaan en aartsdiaken. Teken van Guido, Gualterus, Guerinboldus, eveneens Guerinboldus, Hugo, Bartholomeus, Eustacius en Radulfus, kanunniken.
Gegeven in het jaar van het vleesgeworden Woord 1138, tijdens de eerste indictie, het tweede jaar het pontificaat van de heer Nicolaus (10). Ik, Guerinboldus, kanselier, heb de tekst opgesteld."

Waarom werd in 1138 het altaar van Denderwindeke aan het verre Vermand geschonken, en bijvoorbeeld niet aan de nabijgelegen, pas gestichte abdij van Ninove? Wat zijn de omstandigheden van de schenking geweest? Om dit te achterhalen gaan we dieper in op de twee hoofdacteurs van de schenkingsoorkonde: bisschop Nicholaus van Kamerijk en abt Goisbertus van Vermand.

Nicholaus I van Kamerijk, ook Nicholaus van Chièvres genaamd, werd bisschop gewijd op 19 of 20 dec. 1136. Hij overleed na een lang episcopaat in 1167. Hij was de zoon van Goswinus II van Bergen, de kastelein van Bergen, en van Ida van Chièvres (11). Zijn familie hoorde tot de hoge Henegouwse adel. Zo was hij ook verwant met het huis van Silly-Trazegnies. In 1156 noemde hij Gillis I van Trazegnies „*cognatus noster*". Het is dus mogelijk dat bij zijn aanstelling tot bisschop, er bij zijn familie een grote bereidheid is geweest om een aantal altaren, die zij in bezit had, aan de kerk, in casu aan bisschop Nicholaus, te restitueren (12). Dat kan het geval geweest zijn met de altaar van Denderwindeke, waarvan wij veronderstellen dat het vóór 1138 in handen van de heren van Silly was (13).

Van Goisbertus, de abt van Vermand, weten we met zekerheid dat hij in 1131 van het kapittel van Saint-Quentin twee watermolens bij de brug van Marteville verwierf en in 1137 ook het altaar van Huizingen van bisschop Nicholaus verkreeg (14). Tevens staat vast dat op het einde van zijn abbatiaat zijn abdij overging naar de orde van Prémontré. En daar het latere norbertijnse Vermand zijn gedachtenis niet in ere heeft gehouden, lijkt het erop, dat hij een tegenstrever van die overgang is geweest. Dit is althans de teneur van een verhaal dat in 1633 door Jacques Le

(10) De oorkonde werd uitgevaardigd tussen 25 dec. 1137 en 24 sept. 1138. Zie D. VAN DE PERRE, *De schenkingsoorkonde*, p. 55, noot 6.

(11) Over de familie van de bisschop zie D. VAN DE PERRE, *Het altaar van Huizingen*, p. 247-250.

(12) Opvallend is de restitutie van een aantal altaren in de streek van Silly. Alleen al in 1138 betrof dit Silly, Bassilly, Tongres-Notre-Dame en Tongres-Saint-Martin. Ca. 1136 trad Gillis I van Trazegnies (1136-1161) als nieuwe heer van Silly aan. Was hij de beslissende figuur in de overdracht van die altaren?

(13) GvD II, p. 4 e.v.

(14) D. VAN DE PERRE, *Het altaar van Huizingen*, p. 241-263.

Vasseur, een kanunnik van Noyon, gepubliceerd werd. Le Vasseur beweerde dat zijn tekst de vertaling bracht van een oud Latijns handschrift, een kroniek over de opgang en ondergang van het oude Vermand. Die kroniek behandelt uitvoerig het abbatiaat van Goisbertus, wiens naam in de tekst echter Iribert luidt (15). Iribert zou eerst kanunnik geweest zijn in het nabije kapittel van Ham (16). Zijn abbatiaat was, volgens de kroniek, aanvankelijk een succes. Hij vermeerderde de materiële inkomsten van de abdij, verwierf vier altaren, waaronder twee Brabantse, en legde een grote bouwactiviteit aan de dag. Een brand in 1142 bracht hem in financiële nood. Er ontstonden conflicten tussen hem en sommige kloosterlingen, de onenigheid bleef aanhouden, de discipline verzwakte, zodat enkele kloosterlingen beroep deden op de bisschop van Noyon, Simon van Vermandois, om tussenbeide te komen. De ingreep van de bisschop leidde tot een conflict met de abt en tot diens ontslag. Op vraag van de bisschop stuurde de abt van Mont-Saint-Martin 12 kloosterlingen om in Vermand het kloosterleven te herstellen en de abdij te hervormen naar de leefwijze van Prémontré. Deze hervorming gebeurde in 1144.

Hoe betrouwbaar is deze kroniek waarvan de Latijnse tekst niet tot ons is gekomen en waarin verscheidene historische onjuistheden voorkomen? Zeker is dat de bisschoppen over het algemeen de nieuwe orde van Prémontré gunstig gezind waren en dat zij de kapittels die onder hun gezag stonden een strengere levenswijze wensten op te leggen, waardoor in die kloosters interne spanningen ontstonden tussen conservatieven en hervormingsgezinden. Waarschijnlijk heeft zich een dergelijk conflict ook te Vermand afgespeeld.

Vermand was geen grote of machtige abdij. Al haar goederen en altaren situeerden zich in haar onmiddellijke omgeving. De twee ,,Brabantse''parochies vormden een uitzondering. Toch waren Huizingen en vooral Denderwindeke een niet onbelangrijk onderdeel van haar kerkelijk domein, als we er rekening mee houden dat Vermand slechts zeven altaren verwierf (17). Ongetwijfeld had Vermand, zoals alle nieuwe instellingen, aanvankelijk een tekort aan inkomsten en is abt Goisbertus op zoek gegaan naar financiële middelen. Waarom is hij daarvoor in het bisdom Kamerijk terechtgekomen? Waarom was juist Nicholaus van Chièvres bij het begin van zijn episcopaat hem zo gunstig gezind? Bestonden er tussen beide figuren of tussen de familie van de bisschop en

(15) COQUELLE, p. 133-153 brengt er de volledige tekst van.

(16) Ham, halverwege Saint-Quentin en Noyon. De kerk bezat een kapittel met eenzelfde observantie als Vermand. Zie COQUELLE, p. 157.

(17) Vóór 1137 bezat Vermand reeds de altaren van Vermand, Misery, Castres en Rethonvillers. In 1153 verwierf het Pontru. De verwerving van de altaren van Castres en Rethonvillers worden door de kroniek op naam van Iribert geschreven, door andere bronnen op naam van de voorganger abt Wibert. Zie COQUELLE, p. 190-191.

de abdij persoonlijke banden? Het feit dat bij de schenking van het altaar van Huizingen Nicholaus van Kamerijk vroeg voor hem en zijn ouders te Vermand een jaargetijde in te stellen, kan daarop wijzen (18). Dat noch voordien, noch nadien ooit een bisschop van Kamerijk de abdij van Vermand begunstigd heeft, wijst erop dat in 1137-1138 bijzondere omstandigheden de schenking van de altaren van Huizingen en Denderwindeke aan Vermand bewerkstelligd hebben. Jammer genoeg bieden de oorkonden zelf geen informatie over de achtergronden van deze schenkingen, zodat we over de ware oorzaken in het duister tasten.

b) Personaats- en patronaatsrechten

Het altaar werd in 1138 geschonken ,,*liberum et sine persona*'' of met andere woorden aan Vermand werd het personaatsrecht toegekend. De *offficialis* van Kamerijk bevestigde in 1215 het personaat in volgende bewoordingen: ,,...*abbatis et conventus de Vermans, ad quos personatus ecclesie de Winti pertinet, sicut ex eorum litteris perspexi*...'' (19).

Dat een altaar ,,vrij en zonder persoon'' geschonken is, betekent, volgens een recente studie, dat een altaar geïncorporeerd werd, m.a.w. dat de ontvanger het personaat verwierf (20). Het ,,vrij'' slaat op het vrij zijn van de *redemptio altaris*, een soort verhefgeld dat de pastoors, wanneer zij in het bezit van het altaar kwamen, aan de bisschop dienden te betalen (naar analogie van het leenverhef), een praktijk die door de Gregoriaanse Hervorming als simonie werd afgekeurd. De term *persona* is de juridische term voor de rechtmatige titularis van het ambt en bezitter van de daaraan verbonden inkomsten (het *beneficium*), normaal de door de bisschop aangestelde seculiere geestelijke. Een altaar dat geschonken wordt zonder persoon, betekent dat in de toekomst niet meer de plaatselijke pastoor het personaatsrecht bezit, maar de instelling die het altaar ontvangt. Deze instelling wordt dan de *legitimus pastor* en heeft recht op alle altaarinkomsten. De plaatselijke pastoor wordt dan gedegradeerd tot vicaris, een plaatsvervanger, die slechts een beperkt gedeelte (*portio congrua*) van de altaarinkomsten toegewezen krijgt. Door het toekennen van het personaat aan kloosters en abdijen onttrokken de bisschoppen een deel van de altaarinkomsten aan de seculiere of plaatselijke clerus en schoven dit toe aan kloosterinstellingen. Terwijl het patronaatsrecht (gebaseerd op het *ius domini*, op het recht van de eigenkerkheer) het recht op het benoemen van de pastoor inhield, ging het personaatsrecht verder en hield dit ook een recht op de inkomsten van het altaar in. Vanaf de 13de eeuw toen het lekepatronaat weggeval-

(18) D. VAN DE PERRE, *Het altaar van Huizingen*, p. 247-250.
(19) Vi.Br, nr. 63.
(20) W. PETKE, *Von der klösterlichen Eigenkirche zur Inkorporation in Lothringen und Nordfrankreich im 11. und 12. Jahrhundert*, in *Revue d'Histoire ecclésiastique*, 87, 1992, p. 34-72 en 375-404. Zie ook W. NOLET en P.C. BOEREN, *Kerkelijke instellingen in de Middeleeuwen*, 1951, p. 326, 359-361.

len was, worden de termen patronaat en personaat meer en meer als synoniemen gebruikt, omdat de kerkelijke instellingen die het patronaat hadden, ook het personaat zochten te verwerven.

Vermand bezat te Denderwindeke beide: de ,,kerk'' (of het patronaat als basis voor haar aanspraken op de grote tienden) én het ,,altaar'' (of personaat). Of zoals de abt van Vermand het zelf in 1218 formuleerde: ,,onze abdij, aan wie de parochie toebehoort'' (21). In 1490 definieerde de abt zijn parochierechten als volgt: ,,*jus patronatus omnimodumque dispositio parochialis ecclesie*'' (het patronaatsrecht en de volledige beschikking over de parochiekerk) (22).

3. Het hof, de gronden en inkomsten

a) Het ,,huis'' (domus) van Vermand: het ,,hof van Vermans'' en de pastorie

Omdat Vermand te Denderwindeke als kerkheer de kerkgronden en een groot deel van de tiendopbrengst verworven had, bezat ze er een voldoende economische basis om een hof te exploiteren, dit in tegenstelling tot haar situatie te Huizingen (23).

In 1259 verbleef te Denderwindeke een ,,*magister domus*'' (24). Aan hem diende Terkameren de jaarlijkse erfpacht voor het altaar van Huizingen te betalen. Als ,,*magister*'' beheerde hij waarschijnlijk de hoeve en had hij de leiding over de lekebroeders die deze hielpen exploiteren. Het bestaan van een ,,hof van Vermans'' kennen we uit meerdere bronnen. Het renteboek van Wedergrate (1468-1482) vernoemt ,,*la court et cense de leglise et abbaye de Vermans*'' (25). In de penningkohieren (1571) en het landboek (1672) wordt het niet meer als gebouw vermeld (26). Wel bleef het toponiem voortleven in de volgende eeuwen. In het 18de-eeuwse renteboek van Kruikenburg wordt het toponiem ,,hof van Vermand'' als volgt nauwkeurig gesitueerd: ,,*eenen block landts, groot*

(21) Vi.Br, nr. 64 (*ecclesie nostre, ad quam eadem parrochia pertinet*). Dezelfde formulering komt ook voor in een oorkonde van 1214 (Vi.Br, nr. 61).

(22) RIJSEL, ADN, 59 H, nr. 96, oorkonde 208. Een typisch voorbeeldvan de gelijkstelling van patronaat en personaat bieden de oorkonden i.v.m. de altaarrechten van Neigem waar men in 1256 noteert ,,*personatum ecclesiae*'', in 1259 ,,*pesonatum seu jus patronatus*'' en in datzelfde jaar ook ,,*jus patronatus*'' (BRUSSEL, ARA, KAB, nr. 6457).

(23) D. VAN DE PERRE, *Het altaar van Huizingen*, p. 250-252.

(24) Ibidem, p. 251 en 262.

(25) Rb, f° 22. Dit renteboek is van 1482, maar de tekst over Denderwindeke komt reeds voor in een landboek van 1468 (zie GENT, RA, *Bisdom*, M 39). Het is dus opgesteld onder het bewind van Pierre de Goux.

(26) GENT, STADSARCHIEF, *Penningkohieren*, nr. 28/13/58.
BEVEREN, RA, *Wedergrate*, nr. 21 (landboek van 1672). Het toponiem ,,Hof van Vermans'' is aanwezig in een reeks renteboeken van het zogenaamde leen van Kruikenburg (BRUSSEL, ARA, *Lalaing*, nrs. 1243, 1246, 1247).

twee daghwant en halff, eertijts genaempt het Hoff te Vermans, waerop de pastorije nu ten deele oock is staende, paelende in 't geheele oost den Bockendries ende den cheyns van den officier van Denderwindicke uijt denselven Driesch genomen" (27).

De tekst van dit renteboek maakt twee zaken duidelijk. Vooreerst zijn de perceelsgrenzen van het hof in latere tijden niet bewaard gebleven, maar is het stuk herverkaveld. Vervolgens is er een dubbele continuïteit tussen het hof en de pastorie. De pastorie (thans het gebouw van de oude pastorie) stond op een gedeelte van de grond van het voormalige hof en het was de pastoor die in de 18de eeuw (en voorheen) de heerlijke rente (twee kapoenen, zes viertel haver, 12 denieren Leuvens en 15 denieren parisis) betaalde die op het oude hof rustte en die verschuldigd was aan één van de lenen van Wedergrate, dat vanaf eind 16de eeuw het leen van Kruikenburg genoemd werd.

b) Een middeleeuwse proosdij?

Waren pastorie en het hof in de middeleeuwen één en hetzelfde? Vermoedelijk wel. We moeten ons dan een residentieel gebouw voorstellen waarin verscheidene Vermandse religieuzen verbleven, waaronder de pastoor, met een hoeve daaraan verbonden. Alleszins resideerde te Denderwindeke een kleine communauteit van Vermandse kloosterlingen. Naar die gemeenschap verwijst een tekst uit het testament van Walter Burin in 1312: *prope pratum monachorum de Winthi de Vermanz* (nabij de weide van de kloosterlingen van Denderwindeke van Vermand) (28). In 1602 beweerde de heer van Wedergrate over documenten te beschikken, waaruit bleek dat in de tijd vóór de godsdiensttroebelen te Denderwindeke 3 religieuzen verbleven (29). Ook de Ninoofse abt De Moor (1685-1698) wist een kleine Vermandse communauteit te Denderwindeke aanwezig (30). Wie maakte daarvan deel uit? In de 13de eeuw uiteraard de magister, de pastoor en de kapelaan. Waarschijnlijk ook enkele lekebroeders (31). In 1482 is er geen sprake meer van de magister, wel van de pastoor en de kapelaan. De gronden van het hof waren toen reeds in pacht gegeven. De pastoor bezat toen nog het huis, (*ung hostel*

(27) BRUSSEL, ARA, *Lalaing*, nr. 1243 en nr. 2085, art. 210.

(28) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, nr. 2, f° 79. Wanneer een abdij een hof had bij een parochiekerk die ze in bezit had, was het de regel dat binnen het hof geen oratorium werd voorzien, maar dat de religieuzen in de parochiekerk hun gebedstijden hadden. In dat geval woonde de pastoor samen met zijn confraters op het hof.

(29) GENT, RA, *Fonds Bisdom*, M 39.

(30) GENT, RA, *Raad van Vlaanderen*, nr. 23039 en Beveren, RA, *Abdij Ninove*, nr. 11, f° 367. Voor de tekst van abt De Moor zie punt 5.

(31) De ordestatuten schreven voor dat een pastoor niet alleen op zijn parochie zou zijn, maar omringd zou zijn door enkele (3 à 4) confraters, zodat een kleine communauteit kon worden gevormd die de kloosterdiscipline kon beleven. Zie PL. LEFEVRE, *Les Statuts de Prémontré, (Bibliothèque de la revue d'histoire ecclésiastique, afl. 31)*, Leuven, 1946, p. 123-124 en 136-137: *districtius inhibemus ut canonici singuli per villas et opida aut per ecclesias non ponantur* (paus Gregorius IX in 1232).

et maisure avec le jardin et autres ses appartenances) (32), dat hij naar eigen goeddunken mocht afbreken en verbouwen, zonder tussenkomst van de abt van Vermand. Hij beschikte over de pastorie als over zijn eigendom en had een financiële autonomie die in grote mate die van een pastoor-vicaris oversteeg. Vermoedelijk bleef ook een zevental bunder van de oude hofgronden in zijn bezit. Hij was tevens laatheer en oefende de grondjustitie over een aantal gronden op het Kruis- en Bosveld uit, gronden die van ouds bij het hof (het voormalige domeincentrum) hebben gehoord. Het lijkt erop alsof in de 15de eeuw de pastoor naast de taak van zieleherder ook de taak van de *magister domus* heeft overgenomen en het Hof van Vermand zijn pastorie is geworden.

We kennen geen namen van religieuzen die te Denderwindeke het ambt van *magister domus* hebben uitgeoefend. Wel was in 1214-1219 naast de pastoor ook de Vermandse kloosterling Paris (*fr. Paris de Winti*) aanwezig om er de belangen van zijn abdij te behartigen (33). Mogelijk was hij er toen *magister domus*. Paris was alleszins een kloosterling met aanzien, daar hij nadien tot abt verkozen werd.

Rest de vraag of in de middeleeuwen de vestiging van Vermand te Denderwindeke het statuut van proosdij had? Geen enkele middeleeuwse bron geeft aanwijzingen in die zin. Die mening duikt voor het eerst op bij Hugo in zijn *Annales* (1736) (34). Hij beschrijft er Denderwindeke als een „*olim florens coenobium, nunc ad duos angustatum canonicos, praepositurae retinet titulum, honores non possidet*". Het idee dat Denderwindeke eertijds een proosdij was geweest, maar alle luister van dien had verloren, nam Hugo vermoedelijk over van Andreas Lecocq, een kloosterling van Vicoigne, die toen proost en ontvanger van de goederen van Vicoigne te Denderwindeke was (35). Lecocq had in 1730 bij de Raad van Vlaanderen een verzoekschrift ingediend, waarin hij hij beweerde dat Denderwindeke van ouds een proosdij was, die door tijdsomstandigheden haar statuut was kwijtgespeeld. Hij vroeg hem de titel van proost opnieuw officieel toe te kennen (*lui accordant tout droit, prerogatives, seances et honneurs annexer a semblable dignité de Prevost*) (36). Als enig bewijsstuk voor het bestaan van een vroegere proosdij, voegde Lecocq een afschrift van de schenkingsoorkonde uit 1138 van het altaar van Denderwindeke aan de aanvraag toe, tekst die zo geïnterpreteerd werd, dat aan een plaatselijke augustijnse

(32) Rb, f° 26.
(33) Vi.Br, nrs. 60, 62, 66.
(34) CH. HUGO, *Sacri Ordinis Praemonstratensis Annales*, II, Nancy, 1736, p. 1169.
(35) Voor Lecocq zie ook: D. VAN DE PERRE, *Taalproblemen in 1734-1736 bij pastoorsbenoeming te Denderwindeke*, in *Het Land van Aalst*, 39, 1987, p. 251-254.
(36) GENT, RA, *Raad van Vlaanderen*, nr. 23039.

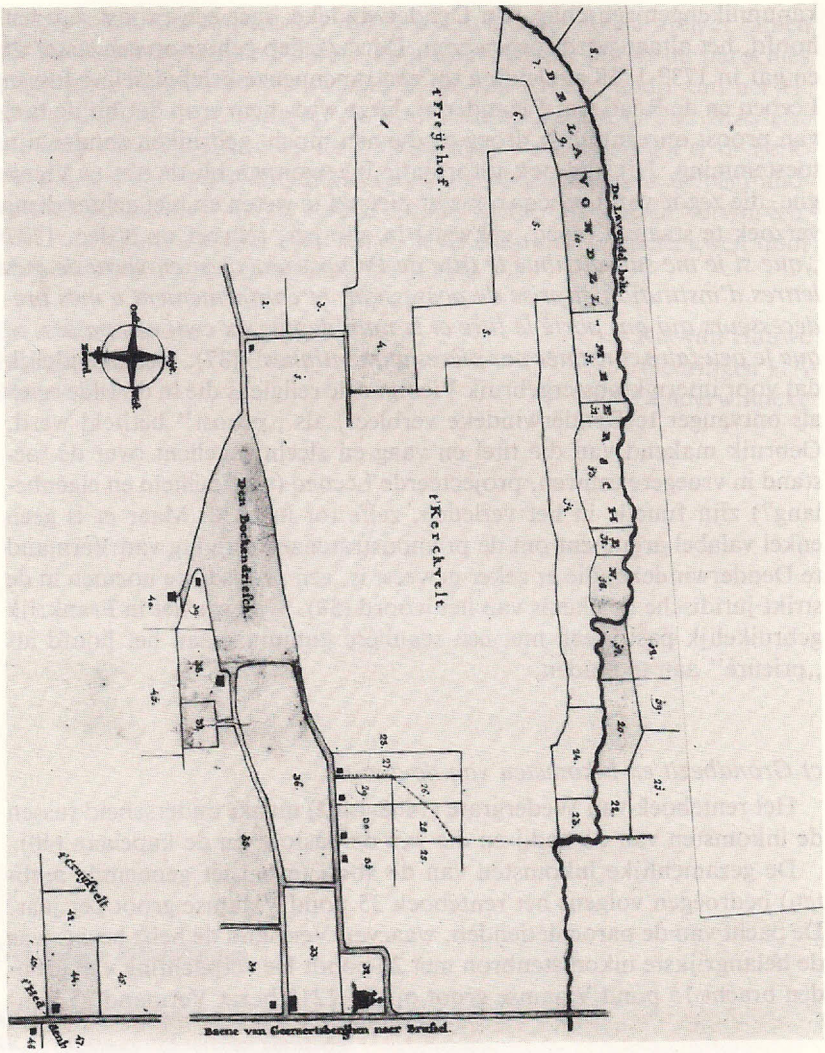

Het Hof van Vermand. De meers van een half bunder groot, geheten ,,*thof van Vermans*'' strekte zich volgens het renteboek van Kruikenburg van 1758 uit over de percelen 35, 37 en 38 van de bijhorende kaart. Het zwarte vierkantje was in de 18de eeuw de kapelaanstede (BRUSSEL, ARA, Lalaing, nr. 2085, art. 210 en BEVEREN, RA, Wedergrate, nr. 668, kaart 10).

kanunnikengemeenschap van Denderwindeke, met een proost aan het hoofd, het altaar werd toegewezen. De zaak liep echter op een sisser af en gaf in 1737-1738 aanleiding tot een rancuneuze briefwisseling tussen Lecocq en de Raad van Vlaanderen. Deze wees hem erop dat hij de titel van proost onrechtmatig droeg en die niet mocht gebruiken zonder zijn toestemming. Hij had ook informatie ingewonnen bij de abt te Vicoigne, die zegde van Lecocqs rekwest niets af te weten en niet achter diens verzoek te staan. Lecocq, gekwetst in zijn eer, schreef op 3 dec. 1737 ,,*que si je me suis attribué le titre de Prevost que c'est en vertu de mes lettres d'institution et prise de possession, et conformement a mes predecesseurs qui ont porté le titre et le nom depuis six cent ans passés, ce que je peu faire constater par pièces authentiques*'' (37). Het is duidelijk dat voor intern kloostergebruik Vicoigne de religieus die in de 18de eeuw als ontvanger te Denderwindeke verbleef, als ,,proost'' betiteld werd. Gebruik makend van die titel en vaag en slecht ingelicht over de toestand in vroegere eeuwen, projecteerde Lecocq (uit ijdelheid en eigenbelang?) zijn functie in het verleden, zelfs tot in 1138. Maar er is geen enkel valabel argument om de premonstratenzervestiging van Vermand te Denderwindeke, die er zeker geweest is, een proosdij te noemen in de strikt juridische betekenis van het woord (38). Wel was het in Frankrijk gebruikelijk pastorieën met een reguliere kanunnik aan het hoofd als ,,prieuré'' aan te duiden.

c) Grondbezit en inkomsten van de abdij

Het renteboek van Wedergrate (1468-1482) maakt onderscheid tussen de inkomsten van de abdij en die van de pastoor en de kapelaan (40).

De gezamenlijke inkomsten van de abdij (exclusief genoemde ambten) bedroegen volgens het renteboek 35 pond Vlaamse groot per jaar. De pacht van de parochietienden, waarvan Vermand de helft bezat, was de belangrijkste inkomstenbron met 20 pond. De verpachting van gronden bracht 15 pond Vlaamse groot op. In 1218 bezat Vermand 25 bun-

(37) Ibidem. In Vicoigne werd in 1735 abt Augustinus Bertin opgevolgd door Hiëronymus Bondu. Blijkbaar was de eerste abt wel op de hoogte van Lecocqs plannen en ambities, de laatste niet.

(38) We komen op de kwestie van de proosdij in een later deel van onze *Geschiedenis van Denderwindeke* nog uitgebreid terug als we de 18de eeuw behandelen.

(39) Rb, f° 27.

(40) Vi.Br.nr. 64: *eo excepto quod nostra ecclesia sibi retinet de terris que tempore compositionis huius erant nostre, usque ad summam XXV bonariorum.*

der grond, die tiendevrij was (41). Hoeveel grond nadien nog verworven is weten we niet.

Een groot deel van de gronden lag in blok rondom het Hof van Vermand op het Kruisveld en Kerkveld. We hebben reeds eerder aangetoond dat het hof en deze gronden afkomstig waren van het oude Karolingische hofcentrum (*mansus in dominicatu cum ecclesia*) (42). Wanneer en hoe Vermand die gronden verkregen heeft, weten we niet, omdat het archief van Vermand bijna volledig verloren is gegaan. Waarschijnlijk zijn die geschonken samen met het altaar in 1138 en vormden ze een onderdeel van de oude *dos ecclesiae*. Vermand had ook delen van het Neigemveld in bezit, kennelijk geschonken einde 12de of in de loop van de 13de eeuw door de heren van Meerbeke-Neigem en van Wedergrate. Een groot deel daarvan hoorde de kapelanij van Wedergrate toe (42). Het renteboek van Wedergrate vermeldt ook een aantal kleine, verspreide percelen. Deze kunnen verworven zijn via latere schenkingen van personen die in Vermand een jaargetijde lieten bidden. Van zulke latere giften hebben we maar één voorbeeld. In 1304 begunstigde Jan van Liedekerke en zijn vrouw Aleidis van Wedergrate voor het bidden van hun jaargetijde de abdij van Vermand met een jaarlijkse rente van 20 schellingen, te nemen op hun grond te Hunegem.

Vermand had ook lasten te dragen. Op haar gronden rustten heerlijke renten die globaal genomen één sister tarwe, één sister rogge, drie kapoenen (min een achtste), 5 schellingen en 4 denieren parisis bedroegen (43). Het wijst op de heerlijke oorsprong van haar grondbezit. Samen met Vicoigne moest Vermand de onkosten dragen voor de ordehandhaving bij de processie (zie later) en ook in de onkosten voor de jacht van de heer moest de abdij tussenkomen voor een bedrag van 2 pond parisis. Voor de wijn van de dienaars van de jagers moest 10 schellingen per jaar opgebracht worden. Vicoigne had eenzelfde verplichting (44). Een merkwaardige last was het houden van een jonge stier en een varkensbeer „*pour lusance et au prouffiz des betes des communs habitans dudit village*" (45).

(41) GvD I, p. 226-228.

(42) Het Neigemveld was vanaf de 17de eeuw bezit van Vicoigne. Daar we geen aanwijzingen hebben dat Vicoigne dit veld in de middeleeuwen verwierf, lijkt de veronderstelling gerechtvaardigd dat Vicoigne deze gronden in 1490 van Vermand overnam. Ook geeft het Renteboek van Wedergrate aanwijzingen, dat hier de kapelanijgronden lagen.

(43) Rb, f° 43.

(44) Rb, f° 28.

(45) Rb, f° 27.

4. De parochiale ambten en diensten

a) De pastoors

Het personaat behoorde de abt van Vermand toe, omdat het altaar geïncorporeerd was. De plaatselijke pastoors waren slechts vicaris. Zeker vanaf begin 13de eeuw bediende de abdij de parochie met eigen kloosterlingen. In het begin waren de norbertijnen, zoals de cisterciënzers gekant tegen het bezit van altaren, en ook tegen de bediening ervan door eigen kloosterlingen. Vermand bezat Denderwindeke en Huizingen evenwel reeds vóór de norbertijnse periode. Op 1 april 1188 vaardige paus Clemens III een bul uit waarbij hij toestond dat premonstratenzers de kerken waar ze het altaar bezaten zelf konden bedienen, op voorwaarde dat er drie of vier kanunniken ter plaatse konden zijn (46). De oudste vermelding van een religieus als plaatselijke pastoor is die van „*frater Jacobus, sacerdos de Wentica*" in 1221 (47).

Uit de enkele namen waarover we beschikken kunnen we afleiden dat de pastoors meestal Vlamingen waren uit notabele plaatselijke families, die te Vermand intraden en er geprofest werden. Nadien werden ze te Denderwindeke benoemd en bleven er waarschijnlijk voor het leven op post. Dit, en de grote afstand tussen Vermand en Denderwindeke, kan de grote autonomie verklaren, die de pastoors te Denderwindeke gaandeweg verworven hadden.

Van 1138 tot 1490 zijn ons volgende namen van pastoors bekend:
in 1166 Walterus, *sacerdos de Wentica* (48), vermoedelijk een seculier
in 1214-1221 fr. Jacobus (49)
in 1366 broeder Jan Van den Velden (50)
tijdens 14de eeuw Johannes de Namerco en een zekere fransman (51)
in 1401 Egidius (familie van de pastoor van Neigem Egidius Vander Poorten) (52)
in 1468 fr. Nicholas Van den Inde (zoon van de meier Johannes Van den Inde (53)
in 1484 fr. Petrus Ganio (vermoedelijk de Wenne alias de Cooman) (54)

(46) PL.F. REFEVRE, *Les Statuts de Premontré, (Bibliothèque de la revue d'Histoire ecclésiastique*, fasc. 23), Leuven, 1946, p. 123-124.
(47) Vi.Br, nr. 66.
(48) DS.Ni, p. 770.
(49) Vi.Br, nrs. 60, 62, 66.
(50) RONSE, RA, *Abdij van Beaupré*, oorkonde nr. 129.
(51) BRUSSEL, ARA, *KAB*, nr. 6457, f° 100.
(52) Ibidem.
(53) Rb, f° 26.
(54) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, supplementen doos 4, oorkonde van 15 juni 1484. De familienaam „de Wenne, alias de Cooman" komt in het Renteboek van Wedergrate voor.

In 1221 wordt ook nog een Nicholaus ,,*diacono de Windeca*'' vermeld (55), vermoedelijk een seculier geestelijke.

De taak van de pastoor wordt in het renteboek van Wedergrate (1468-1482) als volgt omschreven: de hoogmis celebreren op zon- en feestdagen, de huwelijken sluiten, de lijkdiensten houden, de jaargetijden bidden. Bovendien had de pastoor de verplichting op de vrijdag een mis te celebreren op het altaar van het H. Kruis. Die mis was een stichting van Pieter van Steenbeke en was begiftigd met 6 pond parisis (56).

De inkomsten van de pastoor beliepen toen (15de eeuw) 12 pond Vlaamse groot. Hij bezat 23 dagwand grond die tiendvrij was, waaronder het hof. Hij had de kleine vleestienden (op varkens, kippen en schapen) en de helft van de vlastienden (57). Hij beschikte over de offergiften van het altaar en de renten voor de jaargetijden (de facto een deel van de personaatsinkomsten). Zo gaven Jan van Liedekerke en Aleidis van Wedergrate in 1304 de pastoor een jaarlijkse eeuwigdurende rente van 2 schellingen. Voor de rest beschikte hij over een aantal inkomsten, die eerder een heerlijke oorsprong hadden en gebonden waren aan het hof. Hij had een 5de schoof op 52 dagwand die in blok tussen het Kruisveld en de Heirbaan gelegen waren. Eenzelfde schoof had hij op een stuk grond van 14 dagwand op de Lietersberg. Ook had hij renten op gronden van het Bouchoutveld, het Bosveld en op Heddenhove. In die sector strekten zich eveneens de gronden van zijn laathof uit. Bij vererving moesten de nieuwe eigenaars verhef doen, en bij verkoop had de pastoor 18 groot per pond Vlaamse groot op de koopsom. In een oorkonde van 1366 zien we pastoor Jan Van den Velden als laatheer functioneren bij de verkoop van het Hof van Varenberg (58). In de bronnen na 1500 komt dit laathof niet meer voor. Pierre de Goux bepaalde, na de oprichting van de schepenbank van Denderwindeke in 1458, dat alleen deze instantie nog mocht optreden voor de uitoefening van de grondjustitie. De pastoor behield zijn rechten op de inkomsten van zijn laathof, maar mocht het niet meer manen. Dit was voorbehouden aan de meier van Denderwindeke, die voor zijn werk recht had op een vergoeding. Al bij al zien we dat het Hof van Vermand (de pastorie), de gronden van Vermand op het Kruis- en Kerkveld, de schooflanden van de pastoor en de gronden waarop hij een rente had één groot blok vormen. Dit blok

(55) DS.Ni, p. 800.

(56) Rb, f° 24 v°.

(57) GENT, RA, *Bisdom*, M. 39. De gegevens betreffende de gronden en de tienden zijn gebaseerd op documenten uit 1601 en 1626. Ze worden in het Renteboek van Wedergrate niet vernoemd. Het is ons niet duidelijk of de structuur van de inkomsten die de pastoor genoot tijdens het bestuur van Vicoigne dezelfde was als tijdens het bestuur van Vermand. We vermoeden dat op het moment dat Vermand te Denderwindeke de exploitatie van zijn hof gestopt is er een herschikking gekomen is tussen het inkomen van de abdij en dat van de pastoor en dat die verdeling ook later is behouden.

(58) RONSE, RA, *Abdij van Beaupré*, oorkonde 129.

weerspiegelt ons inziens in grote mate de contouren van de reserve van het Karolingische domein. De Bouchoutdries en het Hof van Vermand vormen er het centrum van. De kerk ligt daar buiten (59).

De taks van 30 pond parisis die de bisschop van Kamerijk hief op het altaar, was ten laste van de pastoor (60). De grootte van de taks is tevens een aanduiding voor de relatieve belangrijkheid en de rijkdom van de parochie.

b) De kapelanij van Wedergrate

Oorspronkelijk was de kapelanij op de burcht van Wedergrate aan de Dender gevestigd, en niet in de parochiekerk. Ze werd gesticht bij testament van Otto I van Wedergrate op 23 nov. 1230 (61). Het begevingsrecht werd toegekend aan de abdij van Vermand met de uitdrukkelijke bepaling dat nooit een seculier priester, maar steeds een kanunnik van Vermand de kapelanij zou bedienen. Hoe groot het grondbezit van de kapelanij in de middeleeuwen was weten we niet. In de 18de eeuw was dit slechts 4 bunder meer, maar vroeger moet dit veel meer geweest zijn. De oudste gronden lagen in de middeleeuwen in een groot blok op het Neigemveld, waarschijnlijk een schenking van Otto I van Wedergrate (62). Een deel van de gronden van de kapelanij lag op Pollare. Die brachten jaarlijks 13 à 14 pond parisis op, voldoende voor de kleding (*robes, chappes et habitz*) van de kapelaan. Toch brachten de kapelanijgoederen niet voldoende op om de kapelaan van een redelijk inkomen te voorzien. De pachters van de gronden van het hof van Vermand dienden hem jaarlijks „*une somme raisonable par an pour ses despens de bouche*" af te staan (63). Ook de pastoor was hem een som verplicht.

Oorspronkelijk was de kapelanij belast met drie missen per week, te celebreren in de burchtkapel van Wedergrate. Na de verwoesting van de burcht (in 1356?) werd het officie van de kapelanij door Otto V van Wedergrate naar de parochiekerk overgebracht (64). Daar werden aan de oorspronkelijke kapelanij nog twee niet-heerlijke diensten toegevoegd. Vooreerst het officie van de vroegmis op de zondag, gesticht en begiftigd door Jaak de Vos, die op het gehucht Heddenhove woonde, vervolgens een gezongen mis op de zaterdag op het altaar van Onze-Lieve-Vrouw, gesticht door Gerard de Abt, bewoner van het gehucht Ten Belik (of Belink).

(59) GvD I, 225-236.

(60) CH. REUSENS, *Pouillé de l'ancien diocèse de Cambrai*, (*Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, XXVIII) 1900, p. 120.

(61) DS.Ni, p. 868.

(62) GENT, RA, Raad van Vlaanderen, nr. 31585.

(63) Rb, f° 25 r° en v°.

(64) GvD II, p. 35 en D. VAN DE PERRE, *De berg en het hof van Wedergrate te Denderwindeke*, in *Het Land van Aalst*, 38, 1986, p. 250-251.

Een eigen woonst lijkt de kapelaan niet gehad te hebben. Woonde hij samen met de andere religieuzen in het ,,huis'' van Vermand, later de pastorie?

We kennen slechts de namen van twee kapelaans. Pastoor Egidius (1401) is eerst kapelaan geweest, vooraleer hij het pastoorsambt bekleedde (65). In 1468 was Johan de Vos kapelaan (zoon van de hoger genoemde Jaak de Vos?) (66). Ook uit deze namen blijkt dat Vlaamse jongens te Vermand intraden om nadien een kerkelijk ambt te Denderwindeke te kunnen bekleden. De kapelanij was belast met een bisschoppelijke taks van 10 pond parisis per jaar.

c) De kosterij

Voor het onderhoud van de koster stonden Vermand en de plaatselijke bevolking samen in (67). Van Vermand kreeg hij de elfde schoof op haar gronden op het Kruis- en Kerkveld. Dit bracht, voor de twee van de drie jaar dat de gronden bewerkt werden, een zak rogge en een halve mudde haver op. Verder was elke eigenaar van een hofstede van tenminste één dagwand groot met daarbij 6 dagwand land, hem 2 schoven verschuldigd (één van rogge en één van haver) en een brood op de drie bijzonderste feestdagen (Pasen, Pinksteren, Kerstmis). De kleinere eigenaars waren hem 6 denieren verschuldigd. Hij had zijn deel in de inkomsten van de jaargetijden. Hij moest niet alleen de pastoor dienen, maar ook de kapelaan. Van Jan van Liedekerke en Aleidis van Wedergrate ontving hij een jaarlijkse rente van 12 denieren, die bezet werd op hun gronden te Hunegem.

Tot Pierre de Goux Denderwindeke in bezit kreeg, duidde de plaatselijke bevolking de koster aan. De Goux trok dit benoemingsrecht naar zich toe en gaf het ambt aan Pierre Saubier, één van zijn dienaren. Deze verpachtte de kosterij voor een periode van telkens drie jaar voor 4 pond parisis en 16 schellingen per jaar. In 1468 was het Johan de Mol, die het kostersambt effectief uitoefende.

d) De kerkfabriek

De kerkfabriek en de kerkmeesters (*fabrica ecclesie et provisores*) worden reeds vernoemd in het testament van Otto I in 1230. Deze bevestigt er de gift van Mabilia van Ghehugte aan de kerkfabriek. Zij stond al haar rechten, die ze op het Huchtersveld bezat, af (68).

De kerkfabriek, die instond voor het onderhoud van het schip van het

(65) BRUSSEL, ARA, *KAB*, nr. 6457, f° 100.
(66) Rb, f° 25 v°.
(67) Rb, f° 26 r° en v°.
(68) DS.Ni, p. 868. Vermoedelijk gaat het hier om een cijnsrecht op het perceel waar de afspanning Den Aarschot op gevestigd was.

kerkgebouw, had volgens het renteboek van Wedergrate een bescheiden inkomen, dat zeer heterogeen was samengesteld. We geven een beknopt overzicht (69):
- erfelijke renten: 6 pond, 17 schellingen, 10 denieren parisis
- cijnzen: 32 schellingen parisis
- 3 lot Franse wijn en 2 1/2 viertel raapzaad
- pacht van weiland: 23 schellingen parisis
- pacht van bouwland: 35 pond, 12 schellingen, 3 1/2 denieren parisis
- pacht van een kapbos van 40 roeden in het Meersvoordebroek met een kaptijd van 6 jaar dat 200 bussels opbrengt: 48 schellingen parisis
- pacht in natura: 2 razier rogge
- opbrengst van de Sint-Pieterstiend, geheven op 7 bunder grond rondom het Hof van Prindaal en op gronden van het Hof van Vicoigne: 2 razier rogge en 5 razier haver.

De verpachte eigendommen van de kerkfabriek waren volgens het 17de-eeuwse landboek ca. 12 bunder groot, verspreid over 49 kleine percelen.

Op de kerkfabriek rustten enkele erfelijke lasten: 1 1/2 denier, 2 viertel haver en 2 kapoenen. Tevens was de kerkfabriek een lijfrente verschuldigd van 10 pieters (van elk 36 groot) aan Katelijn Van de Boevere en van 4 Franse kronen (van 48 groot) aan Marie Sirens, beiden uit Brussel.

e) De H.-Geesttafel

Deze instelling stond in voor het onderhoud van de armen. Een niet onaanzienlijke opdracht, aangezien volgens het renteboek (1468-1482) 64 op de 191 gezinnen, die Denderwindeke telde, als behoeftig ingeschreven stonden en op de aalmoezen van de armentafel waren aangewezen (70). Toch had die instelling voor haar opdracht een kleiner inkomen dan dat van de pastoor. Het beliep volgens het renteboek:
- renten in geld: 40 pond, 8 schellingen, 5 denieren parisis
- renten in natura: 6 zakken en 1 sister rogge
- pacht van gronden: 25 pond en 11 schellingen parisis
- pacht in natura: 12 zakken en 1 sister rogge
- pacht van een kapbos van 40 roeden, gelegen te Roost (Lambrechtsbos), met een kaptijd van 7 jaar, dat 300 bussels opbrengt: 72 schellingen parisis.

De verpachte eigendommen van de H.-Geesttafel binnen de parochie Denderwindeke waren samen 18 bunder en 2 dagwand groot (toestand in 1672 volgens het landboek), hoofdzakelijk bouwland, verspreid gelegen over gans de parochie. De lasten op de gronden beliepen samen 5 pond en 2 1/2 denieren parisis. Als begiftigers van de armentafel zijn

(69) Rb, f° 24.
(70) Rb, f° 22 v° en 24.

gekend: Jan van Liedekerke en Aleidis van Wedergrate, die in 1304 op hun gronden te Hunegem een jaarlijkse rente van 20 schellingen schonken en Walter Burin, die in 1312 op zijn gronden te Smedehove een eeuwige rente van 4 sister rogge afstond (71).

f) De rechten van de deken van Halle

De landsdeken had het recht jaarlijks de parochie te bezoeken tussen Kerstmis en het begin van de Vasten (72). Hij hield toezicht op de manier waarop het H. Sacrament bewaard werd, op de toestand van het tabernakel, de heilige vaten en andere liturgische benodigdheden. Voorts ging hij na of de pastoor zijn diensten goed vervulde en had hij tot taak levenswandel van de pastoor, de kerkelijke functionarissen en de bevolking te onderzoeken. Hij was gemachtigd in naam van de bisschop een kerkelijke rechtbank met 7 schepenen te organiseren, die oordeelde over moraal en goede zeden (*pour la garde et conservation de lonneur de tous gens*) (73). Pierre de Goux bepaalde dat zijn meier en enkele van zijn schepenen in die kerkelijke rechtbank dienden te zetelen.

g) De processie van het H. Kruis

Op kerkwijdingsdag, 29 augustus, feest van Johannes de Doper, was het niet alleen jaarmarkt, maar ook processie ter ere van het H. Kruis, dat in de parochiekerk vereerd werd. In de processie stapten naast de pastoor, kapelaan en koster, ook de wereldlijke hoogwaardigheidsbekleders als baljuw, meier en schepenen mee op. De bevolking nam massaal aan de processie deel. Men droeg processiekleren met daarop in goudborduursel of stiksel het embleem van het kruis aangebracht. Om bij de massa opstootjes te vermijden, was er die dag extra politieversterking van de baljuw van Ninove. De onkosten daarvan beliepen 6 pond parisis en dienden door de twee abdijen (Vermand en Vicoigne) elk voor de helft gedragen te worden (74).

5. De vriendschapsband met de abdij van Ninove

In 1220 sloten de abdijen van Vermand en Ninove een gebeds- en vriendschapsovereenkomst, die voor eeuwig zou gelden (75). Men beloofde elkaar het overlijden van kloosterlingen te melden en een plechtige dodenofficie met uitdeling van aalmoezen te houden alsof het

(71) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, supplementen doos 1 en ibidem, nr. 2, f° 79.
(72) Rb, f° 26 v° en 27.
(73) Het gaat hier om het instituut van de seentschepenen of *scabini synodales*. Ook elders in Vlaams-Brabant bestond dit instituut. Zie J. VERBESSELT, *Het domein van de abdij Nijvel in West-Brabant*, Brussel, 1957, p. 26 en 170.
(74) Rb, f° 22.
(75) DS.Ni, p. 841: *propter fovendam et nutriendam affectuosae familiaritatis amicitiam.*

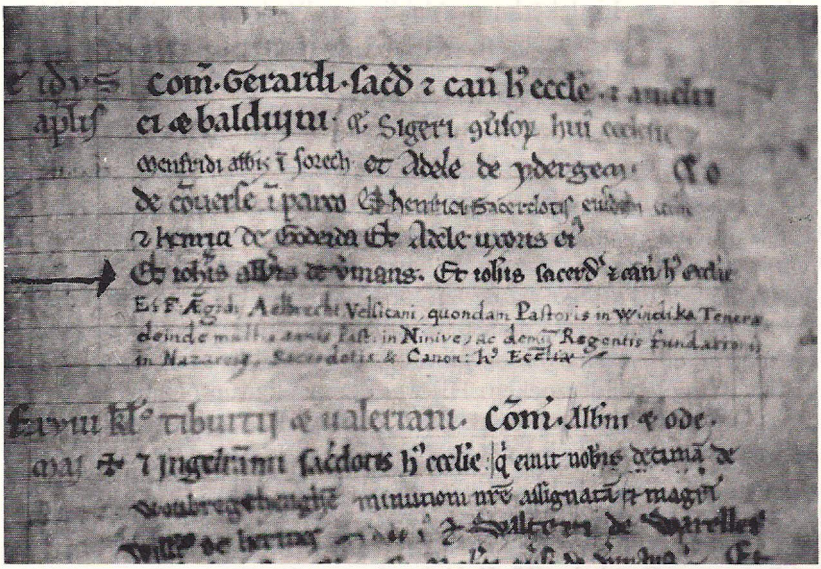

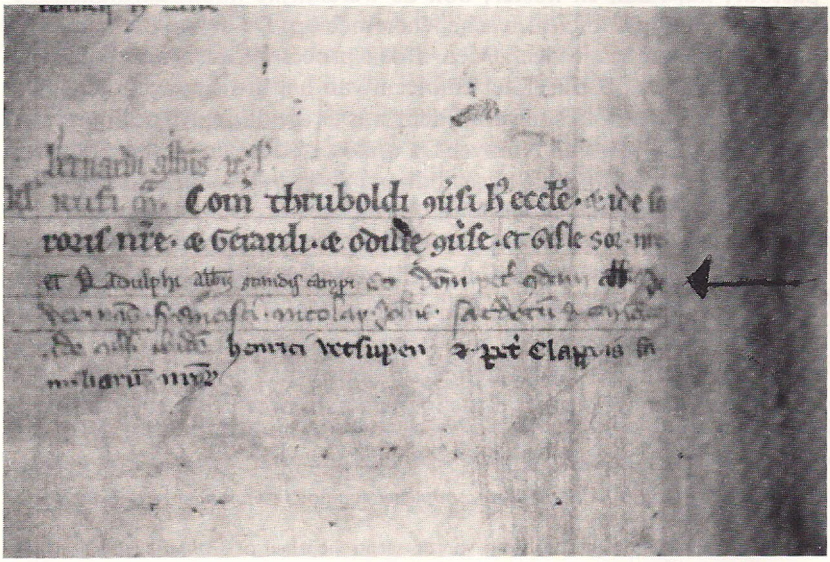

Vermelding van Vermandse abten in het Ninoofse obituarium.
Boven: *Et Johannis abbatis de Vermans*
Onder: *et domni Petri, quondam abbatis de Vermans*
(BEVEREN, RA, Abdij Ninove, nr. 11, f° 94 r° en 116 v°)

een afsterven van een eigen kloosterling betrof. Daarenboven moest elke priester nog een dodenmis opdragen, elke niet-priester 50 psalmen en elke convers 100 Onze Vaders bidden voor het zieleheil van de overledene. De namen van de overledenen werden wederzijds in de obituaria genoteerd. In het Ninoofse dodenboek staan er 186 namen van kloosterlingen van Vermand, waaronder die van 12 abten, opgetekend (76). De namen werden bijgeschreven tot in de loop van de 15de eeuw.

Na het vertrek van Vermand uit Denderwindeke raakte het pact in onbruik, alhoewel tot 1693 de Ninoofse abdij de commemoratie in ere hield. Toen bepaalde abt De Moor, bij de vernieuwing van het obituarium, dat de Vermandse namen zouden geschrapt worden. Omdat nog weinigen wisten wie of wat Vermand was, gaf hij volgende toelichting: ,,Mogen ook de heren confraters weten waarom zo dikwijls namen van priesters van Vermand gecommemoreerd worden, wie ze waren, en wat ze vandaag zijn. Lang geleden, ongeveer bij de stichting van onze abdij in 1137 werd door ons een bijzondere gemeenschaps- en vriendschapsband met de abt en de kloosterlingen van de abdij van Vermand (in de volksmond Vermans) aangegaan. Vermand is een abdij van onze orde, dochter van Sint-Martinus, gelegen in het diocees Noyon, ten zuiden van Kamerijk. Dit klooster had vanaf de tijd van zijn stichting te Denderwindeke een groot grondbezit en om dat te exploiteren had het in die parochie, die in onze buurt is gelegen, meerdere religieuzen wonen. Die religieuzen liepen dikwijls bij ons aan, zodat met ons Ninovieters een bijzondere vriendschap en broederschap groeide. Na zekere jaren heeft vervolgens Vermand al zijn goederen die het in Denderwindeke bezat overgedragen aan de abdij van Vicoigne en Vicoigne heeft op zijn beurt al wat het bezat in de omgeving van Vermand geruild en overgedragen aan de abdij van Vermand, tot wederzijds voordeel van beide abdijen. En zo is ook de broederband gedurende reeds meer dan twee eeuwen in onbruik geraakt.'' (77)

Terecht zag abt De Moor Denderwindeke als de verbindende schakel tussen de abdijen van Vermand en Ninove. Het pact werd in 1220 aangegaan tussen de abten Paris (Parisius) van Vermand (1220-1222) en Radulfus van Ninove (1209-1246). Van Paris weten we dat hij van 1214 tot 1219 te Denderwindeke verbleef (78). Onmiddellijk nadat hij tot abt verkozen was en van Denderwindeke naar Vermand terugkeerde, heeft hij het pact afgesloten. Hij moet te Denderwindeke de Ninoofse abt Radulfus enkele keren ontmoet hebben. Radulfus vinden we er als getuige in twee oorkonden (1214 en 1220). Hij was bevriend met Otto I van Wedergrate, de heer van Denderwindeke, en werd bij de uitvoering van diens testament betrokken. Ook nadien in juli 1244 traden abt

(76) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, nr. 11.
(77) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, nr. 11, f° 367.
(78) Vi.Br, nrs. 60, 62, 65.

Radulfus van Ninove en de abt van Vermand nog eens samen als getuige op in een oorkonde betreffende Denderwindeke (79). Hoewel het pact gegroeid is uit de persoonlijke vriendschap tussen de abten Paris en Radulfus zijn de eerste contacten tussen beide abdijen ouder. Reeds in 1201 en 1202 trad de Vermandse abt Johannes II (1193-1202) als getuige op in oorkonden van de Ninoofse abdij (80). Paris en Radulfus hebben het in hun pact over antecedenten en verwijzen naar ,,een vriendschap die van ouds tussen onze abdijen en onze voorgangers wortel heeft geschoten en nog steeds bloeit''.

6. De culturele betekenis van de Picardische premonstratenzerabdijen voor de Ninoofse regio

De Ninoofse regio had in de 12de en 13de eeuw een bijzondere relatie met drie Picardische abdijen: de Sint-Martinusabdij van Laon, de abdij van Mont-Saint-Martin en de abdij van Vermand. Nu was Picardië in die tijd belangrijk voor het culturele leven in West-Europa. Laon was in de 12de eeuw een centrum voor de studie van theologie en filosofie (81). De kathedralen van Laon en Noyon, beide opgetrokken in de romaansgotische overgangsstijl, getuigen tot vandaag van de hoge vlucht die de architectuur er rond 1200 nam.

Twee abten uit de beginperiode van de Ninoofse abdij waren afkomstig uit de abdij van Sint-Martinus van Laon, met name Gillebertus (1138-1142) en Gerardus (1142-1185) (82). Onder deze laatste bouwde de Ninoofse abdij haar eerste abdijkerk. Twee opvolgers kregen hun vorming te Mont-Saint-Martin, een dochterabdij van Laon en de moederabdij van Vermand, met name Mattheus van Schorisse (1190-1195) en Henricus (1206-1208). Beide abten worden geroemd om hun intellectuele capaciteiten (83). Mont-Saint-Martin had nog andere banden met de streek. In 1162 verwierf ze het altaar van Voorde (84) en Strijpen met de afhankelijkheden Zottegem en Erwetegem. In 1172 kwam daar het altaar van Sint-Goriks-Oudenhove bij. De Franse abdij had in de genoemde dorpen een zeer groot grondbezit (meer dan 180 bunder) en verscheidene hoeven. Te Strijpen was een ,,*magister*'' gevestigd. In de

(79) Vi.Br, nrs. 89.

(80) DS.Ni, p. 821. In 1201 betrof het de visrechten op de Dender. Abt Johannes was getuige samen met o.m. Mathilde van Neigem en haar zoon Otto (I van Wedergrate). In 1202 ging het om de tienden van Voorde.

(81) G. LEFF, *Middeleeuwse wijsbegeerte*, (Aula nr. 312), Antwerpen, 1967, p. 140. De voornaamste vertegenwoordiger was Anselmus van Laon.

(82) G. VANDE WINKEL, *De abdij van Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus te Ninove. Stichting en eerste bloei (1137-1300)*, in *De Premonstratenzerabdij van Ninove* (1137-1796), Ninove, 1985, p. 5-13.

(83) DS.Ni, p. 735-36. De eerste wordt genoemd ,,*vir in omni scientia subtilissimus*'', de tweede ,,*vir in litterali scientia apprime eruditus*''.

(84) DS.Ni, p. 821, 965-68; F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen. Voorde*, Gent, 1900, p. 9-10.

Kapiteel en voetstuk van een zuiltje, afkomstig van de eerste Ninoofse abdijgebouwen en recent (1992) opgegraven. Doornikse steen, vermoedelijk einde 12de, begin 13de eeuw. De opgravingscampagne is nog lopende, zodat het nog te vroeg is om zich nu al een definitief oordeel te kunnen vormen over de invloeden die op de Ninoofse abdijarchitectuur hebben ingewerkt (NINOVE, STEDELIJK MUSEUM).

17de eeuw werd die middeleeuwse vestiging als een ,,priorij'' bestempeld. In de parochies werden tot de godsdiensttroebelen van de 17de eeuw eigen religieuzen geplaatst. De vestiging van Vermand te Denderwindeke en die van Mont-Saint-Martin te Strijpen vertonen veel parallellisme (85). Is het via Vermand en Denderwindeke dat Mont-Saint-Martin grote aandacht voor de streek van Zuid-Oost-Vlaanderen is gaan betonen en in contact kwam met de abdij van Ninove? De relaties tussen de abdijen van Ninove en Mont-Saint-Martin waren vrij intensief. In 1165 getuigde de abt van deze laatste abdij in de bevestigingsoorkonde van de Ninoofse abdijgoederen door de bisschop van Kamerijk. In 1202 waren de drie abten (Adam van Mont-Saint-Martin, Johannes van Vermand en Steppo van Ninove) te Mont-Saint-Martin aanwezig voor de goedkeuring van de verwerving van een deel van de tienden van Voorde door Ninove. In 1228 getuigde abt Radulfus van Ninove te Liedekerke in een oorkonde betreffende de tienden van Erwetegem ten gunste van Mont-Saint-Martin. In 1250 werd een klein conflict omtrent de tienden van een weide in Strijpen tussen beide abdijen geregeld. Uiteindelijk stond in 1291 Mont-Saint-Martin het altaar en de kapelanij van Voorde af aan de abdij van Ninove voor een eeuwige erfpacht van 40 pond parisis (86).

De culturele hoogbloei van de Ninoofse abdij situeert zich eind 12de-begin 13de eeuw, periode waarin de contacten met de Franse abdijen het meest intensief waren, periode waarin ook het vriendschapspact met Vermand gestalte kreeg. Heeft de Franse vroeggotiek zich via deze contacten in onze regio verspreid? Onder abt Radulfus werd in 1222-1235 te Ninove een nieuwe parochiekerk gebouwd in vroeggotische stijl, waarvan we een beeld hebben op een gravure van Sanderus (1644) (87) Over de architectuur van de middeleeuwse parochiekerk van Denderwindeke weten we jammergenoeg niets. Ook van de abdijarchitectuur van Vermand, die in 1207 zijn nieuwe abdijgebouwen betrok, zijn geen relicten bewaard (88). De huidige opgravingen op het terrein van de voormalige abdij te Ninove hebben wel al iets van de Romaanse of vroeggotische architectuur van de Ninoofse abdij onthuld. Er zijn namelijk enkele fragmenten gevonden van voetstukken en kapitelen van zuiltjes uit de

(85) Over de aanwezigheid van Mont-Saint-Martin in Strijpen, Sint-Goriks-Oudenhove en Erwetegem handelt F. WATTE, *Erwetegem*, (Zottegemse Culturele Kring, 27ste jaarboek), 1984, p. 24-52, 157-166, 200-207 en IDEM, *Bijdragen tot de Geschiedenis van Strijpen en Sint-Goriks-Oudenhove*, Zottegem, 1990, p. 15-37 en 161-242. Ook de relatie van Mont-Saint-Martin met de abdij van Ninove wordt door de auteur behandeld.

(86) DS.Ni, p. 767-768, 821-822, 965-974; F. WATTE, *o.c.*, p. 45.

(87) Typische representanten van de vroeggotische Dendergotiek zijn de parochiekerken van Lieferinge, Nieuwenhove en O.-L.-Vrouwlombeek. Over de vroeggotiek in onze streek is weinig geweten. R.M. LEMAIRE, *La formation du style gothique Brabançon,* Antwerpen, 1949, p. 17-18 wijdt er een korte beschouwing aan.

(88) COQUELLE, p. 166-167.

kloostergang, die fijnzinnig bewerkt zijn met allerlei bladmotieven. Het gaat om Doornikse kalksteen, dus om importarchitectuur, zowel qua materiaal als qua stijl. Dat de abdij van Ninove aansloot bij de architectuur van de Scheldevallei is voor onze streek in die periode (12de-13de eeuw) een bij ons weten een uitzonderlijk en uniek gegeven. Zijn het ook hier de abdijen van Vermand en Mont-Saint-Martin, beide in de Scheldevallei gelegen, van beslissende betekenis geweest voor de Ninoofse abdijarchitectuur (89)? Die culturele wisselwering van onze streek met de Picardische abdijen is in de loop der middeleeuwen weliswaar verminderd, maar nooit afwezig geweest. Contacten met Laon zijn na 1200 niet meer aanwijsbaar, Mont-Saint-Martin trok zich in 1291 uit Voorde terug, maar niet uit Strijpen en omstreken. De relatie van de abdij van Ninove met Vermand hield gedurende 3 eeuwen stand. Vermand en Denderwindeke wisselden personen en diensten uit gedurende 352 jaar. De culturele invloed die van de aanwezigheid van Vermand te Denderwindeke is uitgegaan, is moeilijk in te schatten, maar moet belangrijk zijn geweest.

II. DE BEZITTINGEN VAN DE ABDIJ VAN VICOIGNE

De premonstratenzerabdij van Vicoigne (nabij Valenciennes) werd gesticht in 1129. De abdij maakte tot 1678, toen Valenciennes bij Frankrijk werd ingelijfd, deel uit van het graafschap Henegouwen. In de periode van 1214 tot 1262 bouwde Vicoigne te Denderwindeke een aanzienlijk bezit uit, dat meestal door koop werd verworven (90). Hoe kreeg Vicoigne voet aan de grond te Denderwindeke? Vermoedelijk was Otto I van Wedergrate, telg uit het Henegouws geslacht „de Trazegnies", de verbindende schakel. Opmerkelijk is dat Vicoigne na 1262 geen expansie meer kende te Denderwindeke. Nadien is nog één kleine schenking bekend in 1304: de kleine jaarlijkse rente van 10 schellingen van Jan van Liedekerke en Aleidis van Wedergrate. Vanaf de 14de eeuw oriënteerden de heren van Wedergrate zich volledig op Brabant en kwamen nieuwe kloosters en abdijen (o.m. Sint-Jacob op de Coudenberg) in de gunst.

De bezittingen en inkomsten van Vicoigne te Denderwindeke waren zeer verscheiden. We geven een overzicht.

(89) De gegevens over de opgravingen werden me welwillend meegedeeld door Jaak Peersman, die de werken nauwlettend en van dichtbij opvolgt. Een kijk op de vroegste architectuur van de abdijen van Vermand en Mont-Saint-Martin zou het verband met Ninove kunnen bevestigen. Maar gegevens hieromtrent ontbreken evenwel.

(90) J. GENNEVOISE, *L'abbaye de Vicoigne de l'ordre des Prémontrés, II, Sa dodation (1129-1789)* in *Société d'études de la province de Cambrai*, Recueil 29, 1929, p. 189-194 geeft een geknopt overzicht van het bezit van Vicoigne te Denderwindeke.

1. De tienden

Vicoigne verwierf in 1214-1215 door koop en door schenking de helft van de parochietienden. Het betrof tienden in lekenbezit, die gerestitueerd werden aan de kerk. Telkens waren die tienden lenen of achterlenen van Wedergrate.

In 1214 was een deel van de tienden in handen van de *nobilis femina* Berta van Neigem, een *cognata* van Otto I van Wedergrate (91). Zij had ze op haar beurt in leen gegeven aan Siger Not (92), Johannes van Meerbeke en Antonius, meier van Denderwindeke. Deze wensten hun tienden te verkopen aan de abdij van Vicoigne. Dit gebeurde in een grootse plechtigheid te Denderwindeke op 25 nov. 1214. Volgens het voorgeschreven ritueel verzaakten de leenhouders aan hun leen in handen van hun hogere heer, hier respectievelijk Berta van Neigem en Otto I van Wedergrate. Vervolgens stelde Otto, als overheer, de deken van Geraardsbergen, die met de stool omhangen was en optrad in naam van de bisschop van Kamerijk, in het bezit van de tienden. Tenslotte bevestigde de deken dat Walter , de abt van Vicoigne (93), die persoonlijk aanwezig was, de nieuwe rechtmatige eigenaar van de tienden was. Getuigen bij deze verkoop waren o.m. de Ninoofse abt Radulfus (1209-1246), Radulfus en Siger, kanunniken van Vicoigne en Parisius en Jacobus, kanunniken van Vermand. Johannes, bisschop van Kamerijk (94) bevestigde de verkoop in datzelfde jaar.

Het jaar daarop, in 1215, was er een gelijkaardige restitutie. Ditmaal ging het echter om een schenking, niet om een verkoop. Het was Johannes Stocht, die met instemming van zijn vader en broer, zijn deel van de tienden, dat hij in leen hield van Otto I, aan de abdij van Vicoigne schonk (95). Ook hij legde het leen in de handen van zijn leenheer terug. Deze legde de gift in de handen van de deken van Halle, vertegenwoordiger van de bisschop van Kamerijk, die ze op zijn beurt aan Vicoigne overmaakte. Getuigen waren de reeds genoemde kanunniken Radulfus van Vicoigne en Parisius en Jacobus van Vermand. Nadien keurde Jacob van Bethune, officiaal van Kamerijk, de schenking goed (96). Als motief voor deze restituties werd ,,het gevaar voor het zieleheil'' opgegeven. Sinds de Gregoriaanse Hervorming was het immers verboden dat leken nog kerkelijke goederen bezaten, op straf van zonde.

De omvang van de transacties moet belangrijk zijn geweest. In 1218 stelde immers de abt van Vermand vast dat Vicoigne de helft van alle parochietienden verworven had. Daarom deed hij het voorstel om in de

(91) Vi.Br, nr. 60. Voor Berta van Neigem; zie ook GvD II, p. 4.
(92) Not of Nat, vermoedelijk Ternat in Meerbeke.
(93) Walterus de Quesnoy, vernoemd als abt van 1212 tot 1230.
(94) Vi.Br, nr. 61. Johannes van Bethune, bisschop van Kamerijk van 1201 tot 1219.
(95) Vi.Br, nr. 62.
(96) Vi.Br, nr. 63.

toekomst de opbrengst van de tienden de helft om de helft te verdelen (97). In 1482 werd die halve opbrengst op 20 pond Vlaamse groot geschat, meteen ook de belangrijkste inkomstenbron voor de abdij van Vicoigne te Denderwindeke (98). De innig en verdeling van de tienden gaf evenwel aanleiding tot een bitter conflict tussen de abdijen van Vermand en Vicoigne (zie hfst. III).

2. Het Hof van Vicoigne of het Monnikenhof

De huidige straatnaam *Minnenhof* houdt een reminiscentie in aan het hof dat Vicoigne eertijds te Denderwindeke bezat. Minnenhof is een 19de-eeuwse verbastering van het oudere *Monnikenhof* (Munninckhof). Het Monnikenhof was in de 17de en 18de eeuw een weide van ca. 1 bunder groot. Naast het *Monnikenhof* situeerden zich de *Burchtmeers en de Pippenvijver* (99). We hebben reeds aangetoond dat Burchtmeers en Pippenvijver onderdeel waren van het tweede domeincentrum van Denderwindeke, dat lag bij de stenen brug over de Lavondelbeek (100).

In elk geval was de grond van het hof van Vicoigne een voormalig achterleen van de heren van Denderwindeke. In 1219 was het een allodiaal goed dat door Otto I van Wedergrate was uitgeleend aan ridder Walter van Maalbroek (101). Deze had het op zijn beurt in cijns uitgegeven aan Hugo Turch. In mei 1219 schonk Hugo Turch het hof (*mansionem cum terra et pomerio*) aan Vicoigne, met de instemming van zijn laatheer en diens leenheer (102). Getuigen waren o.m. de kanunniken Radulfus (Vicoigne) en Parisius (Vermand). Otto I belastte het goed wel met een rente van één denier per jaar, maar verleende het voor de rest immuniteit. De grootte van de hofstede beliep ongeveer een half bunder.

In april 1246 vergrootte Vicoigne het erf rond het hof door van Otto II van Wedergrate een stuk tuin te kopen van een derde bunder groot (*quondam ortum situm inter dictam mansionem et viam communem, contiguum dicte mansioni*) (103). Vicoigne betaalde hiervoor de prijs van 8 pond Vlaams.

Exploiteerde Vicoigne zijn hof (*mansio, mansura, curtis ecclesie Viconiensis*) aanvankelijk rechtstreeks met behulp van lekebroeders of werd het onmiddellijk verpacht? We hebben er geen aanwijzingen voor.

(97) Vi.Br, nr. 64.
(98) Rb, f° 27 v°.
(99) GvD II, p. 54-55.
(100) Boven de oorkonde staat genoteerd: *mansus de Winthi.* Is dit een aanwijzing dat het inderdaad om het hof van het (tweede) burchtcentrum (de burcht te Windeke) gaat?
(101) Maalbroek is een toponiem dat zich situeert op de grens van Denderwindeke en Lieferinge. Walter van Maalbroek was een *miles* en *nobilis vir.* Zijn naam komt voor in talrijke oorkonden rond 1200.
(102) Vi.Br, nr. 65.
(103) Vi.Br, nr. 90.

Ongetwijfeld was dit hof het centrum voor het beheer van de bezittingen van Vicoigne te Denderwindeke. In 1482 is er nog sprake van ,,*la court et cense de leglise et abbaye de Vycoengne*'' (104), maar latere documenten vermelden het Monnikenhof nog slechts als een meers. Vermoedelijk is het hof tijdens de Bourgondische oorlogen verwoest en niet meer heropgebouwd. Na 1490 beschikte Vicoigne immers te Denderwindeke over het pastoriegebouw en konden daar, wanneer nodig, haar religieuzen verblijven. In 1566 komt de naam ,,thoff van Vicoignen'' nog een laatste maal voor, maar dan als aanduiding voor de rechtspersoon die de heerlijke rente verschuldigd was op een grond aan de Bouchoutdries (105).

3. De gronden op de Kortenbos, het Kloosterbos en verspreide gronden

Vicoigne verwierf te Denderwindeke meer dan 40 bunder grond door koop of schenking. In 1220 kocht ze van het kapittel van Meerbeke 2 bunder en 2 dagwand grond (zie ook punt V). Vervolgens schonk Otto I van Wedergrate op 9 september 1221 een allodium van 10 bunder op de Kortenbos (106). De gronden lagen in blok en sloten bij het Hof van Vicoigne aan. Otto zelf had het goed verworven van Walter van Kampenhout. Bij deze belangrijke schenking waren de getuigen: de heren van Edingen en Braine, Walter van Aa, Walter van Kampenhout, Hendrik van Neigem en Walter van Maalbroek. Vervolgens schonk Otto II op 24 sept. 1252 4 bunder en 1 dagwand allodiaal goed, eveneens op de Kortenbos (107). Otto III, die nog minderjarig was, gaf eveneens zijn toestemming. De overdracht gebeurde in de abdij van Vicoigne, in de handen van abt Gerardus (108). Als symbool van de gift legde Otto II een graszode en een levende tak op het altaar. Zo verwierf Vicoigne ca. 14 bunder goede landbouwgrond in de onmiddellijke nabijheid van haar hof.

Een ander belangrijke aanwinst was het *Kloosterbos*, 10 bunder groot, gelegen aan de grens van Denderwindeke en Vollezele, aan de voet van de Congoberg. Het werd in september 1250 verkocht door Arnulf van Kraainem met instemming van zijn vrouw Beatrix (109). Hij

(104) Rb, f° 22.

(105) BRUSSEL, ARA, *Lalaing*, nr. 1245. Het betrof een rente van de Bouchoutdries, die later geïntegreerd werd in het leen van Kruikenburg. In de marge is bijgeschreven: *betaelt doer de pasteur.*

(106) Vi.Br, nr. 66.

(107) Vi.Br, nr. 96.

(108) Gerardus van Chèvres, als abt vernoemd van 1235 tot 1258).

(109) Vi.Br, nr. 91 en 92. Vermoedelijk gaat het om Arnulf III van Kraainem, seneschalk van Brabant (ca. 1250-1273). Zie A. VAN DER REST, *La noblesse en Brabant du XIe au XIIIe siècle, III, La famille de Crainhem (1095-1300)*, in *Brabantica*, VI, 1962, p. 242. De auteur geeft noch bij Arnulf II, noch bij Arnulf III de naam van de echtgenote.

hield de grond in leen van Raas van Liedekerke, die hem allodiaal bezat (110). De koop werd bezegeld te Liedekerke op het kerkhof. Raas van Liedekerke belastte de grond met een jaarlijkse rente van 2 denieren per bunder.

Jan van Vrechem, die gehuwd was met Helwidis, zuster van Otto II van Wedergrate, verkocht aan Vicoigne in mei 1236 8 bunder land, gelegen te Rijst en te Meersvoorde (111). Vicoigne betaalde 15 pond Vlaams per bunder. Otto II keurde de verkoop goed op voorwaarde dat het *dotalicium* van zijn zuster (300 pond Vlaams per jaar) intact bleef (112). Op 1 aug. 1251 verkocht Siger Pestel, broer van Otto II, 3 bunder land, gelegen op het Schoonveld, dat hij in cijns hield van Arnulf van Kraainem, die het op zijn beurt in leen hield van Raas van Liedekerke, wiens allodiaal bezit het was (113). Arnulf belastte de grond met een jaarlijkse rente van 4 denieren per bunder en Raas vroeg een rente van 2 denier. Jan van Aspelare verkocht met instemming van zijn vrouw Margareta in mei 1262 9 dagwand bouwland en weiland, gelegen op het Mespelterreveld, dat hij in leen hield van Otto II van Wedergrate (114). Deze laatste stemde in, mits een jaarlijkse rente van 4 nieuwe denieren Vlaams het bunder. In nov. 1262 verkocht diezelfde Jan van Aspelare nog eens 6 dagwand en 60 roeden akkerland, gelegen op het Rietveld (115), een leen van Geraard van Viane, die het op zijn beurt in leen hield van Arnulfus van Kraainem, die de grond allodiaal bezat. Ook hier werd door Geraard van Viane een rente opgelegd van vier denieren het bunder. Fulchardus, cellier en kanunnik van Vicoigne, was tweemaal te Denderwindeke aanwezig om de koop met Jan van Aspelare af te sluiten. Omdat Geraard van Viane over geen eigen zegel beschikte, zegelden in zijn plaats de abten van Geraardsbergen en Ninove.

Alles bij mekaar verwierf Vicoigne van 1219 tot 1262 ca. 42 bunder land in eigendom. De pacht daarvan bracht in 1482 13 pond Vlaamse groot op (116).

(110) Het betreft Raas VII van Liedekerke en Breda (+ 1290), gehuwd met Margareta van Edingen. Zie G. DE LIEDEKERKE, *Histoire de la maison de Gavre et de Liedekerke*, 2 delen, Brussel, 1957 en 1971.

(111) Vi.Br, nr. 71. Voor Jan van Vrechem zie GvD II, p. 51-52.

(112) Voor de betekenis van het *dotalicium* of bruidsgift, zie PH. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, 1987, nrs. 468-473.

(113) Vi.Br, nrs. 93, 94, 95. Voor Siger Pestel, die gehuwd was met Heyla van Neep, zie GvD, II, p. 22.

(114) Vi.Br, nr. 99.

(115) Vi.Br, nr. 100 en 101.

(116) Rb, f° 27 v°.

4. Schoven, cijnzen en renten

Vicoigne verwierf daarnaast een aanzienlijke hoeveelheid schoofland, cijnzen en renten. De belangrijkste koop realiseerde ze op 25 jan. 1237. Toen moest Otto II van Wedergrate „gebukt onder zware schulden" een schoof, renten en cijnzen verkopen op niet minder dan 94 bunder land (117). Het ging om een vijfde schoof op vermoedelijk een 55 bunder land en cijnzen en renten op ca. 40 bunder. De schooflanden lagen in hoofdzaak op het Steenhoutveld, het Houtemveld, de Kortenbos, de Merekouter en Biest. De koopsom bedroeg 500 pond Vlaams of ca. 5 pond per bunder. Otto belastte de grond met een jaarlijkse rente van 12 denieren. Op die gronden was tevens het *dotalicium* van zijn vrouw Johanna gevestigd. Otto verzekerde haar een vervangend inkomen op zijn gronden in Oosteigen (118) ter waarde van 40 pond Vlaams per jaar. Johanna stemde op 1 febr. 1237 met de verkoop in, in aanwezigheid van Willem van Gent, proost van de Sint-Pieterskerk van Rijsel, haar voogd (119). Ook Godfried, bisschop van Kamerijk (120), keurde de verkoop goed. De heer van Ninove, die de schoof in leen had gegeven, diende binnen de veertig dagen de verkoop te bevestigen (121).

Op 22 juli 1237 schonk Limpa van Oppem, met toestemming van haar zoon Siger, haar leen dat ze hield van Otto II, aan de abdij van Vicoigne (122). Het betrof o.m. schoven, cijnzen en renten, bezet op een niet genoemd aantal bunder grond. De gift werd echter nadien betwist door Walter van Erembodegem, die in juli 1244 te Melle voor Bloch, baljuw van Gent, in aanwezigheid van de abten van Ninove en Vermand, van Otto II van Wedergrate, Arnulf van Kraainem, Jan van Vrechem, Hugo Turch en anderen, erkende dat zijn aanspraken onrechtmatig waren (123).

Op 22 mei 1262 verkocht Jan van Aspelare, met instemming van zijn vrouw Margareta, een schoof op bijna 15 bunder grond. Het ging om een leen van Otto II. Deze verbleef toen langdurig te Brussel, zodat de

(117) Vi.Br, nrs. 67, 68, 69 en 70.

(118) Oosteigen, toponiem te Neigem.

(119) Willem van Gent was proost van het kapittel van de Sint-Pieterskerk van Rijsel van 1236 tot 1238. Zie E. HAUTECOUER, *Histoire de l'église collégiale et le chapitre de Saint-Pierre de Lille,* I, Rijsel, 1896, p. 460.

(120) Godfried van Fontaines, bisschop van Kamerrijk van 1220 tot 1237.

(121) De bevestigingsoorkonde is niet voorhanden. Opmerkelijk is dat niet uitdrukkelijk gesteld is dat hij de leenheer was (*Et quia dicebatur quod predicta quinta gerba, redditus et census ad feodum castelli Ninivensis pertinebant, teneor heredem dicti castelli cum certum habuerit dominum de hoc modis omnibus inducere...)* (Vi.Br, nr. 68).

(122) Vi.Br, nr. 72.

(123) Vi.Br, nr. 89.

leenmannen daar voor hem verschenen. Zijn vertegenwoordiger, Soikinus van Aspelare, voltrok de verkoop te Denderwindeke. Diezelfde Jan van Aspelare verkocht in november 1262 zijn schoofrechten op 5 bunder en 3 dagwand en 37 roeden grond, gelegen op het Appelterreveld. Het betrof een leen dat hij hield van Geraard van Viane. Omdat zijn vrouw Margareta zwanger was, trokken de leenmannen van Geraard naar Aalst, om daar de toestemming van de vrouw in ontvangst te nemen. Arnulf van Kraainem, de overheer, vaardigde voor de verkoop Johannes van Pede, baljuw van Otto II van Wedergrate, als zijn gevolmachtigde af (124).

In 1482 bracht de verpachting van het schoofland Vicoigne jaarlijks 10 pond Vlaamse groot op, de pacht van de cijnzen en renten was jaarlijks 30 pond parisis waard (125).

5. Heerlijke rechten: laathof en leenhof

Op de gronden die in cijns waren gegeven, oefende de abdij van Vicoigne de grondjustitie uit. Dit wil zeggen dat bij vererving of bij verkoop de abdij haar percent trok. Pierre de Goux verordende dat de meier van Denderwindeke voortaan dit laathof diende te manen (126).

De abdij van Vicoigne had ook een plaatselijk leenhof. In de schenking van Limpa van Oppem (1237) waren enkele manschappen (*hommagia*) begrepen. Ook Jan van Aspelare (1262) verkocht 3 lenen op het Appelterreveld. Telkens waren het lenen waarvan Otto II van Wedergrate de heer was. Dat leenhof bleef tot in de 18de eeuw bestaan onder de naam ,,leenhof van Onze-Lieve-Vrouw van Vicoigne, geënclaveerd binnen Denderwindeke'' (127). Hoeveel lenen hingen er in de middeleeuwen van dit leenhof af? In de 17de eeuw waren dit er 26, volgens de gegevens van een oud leenboek. Opvallend is de ligging van de lenen: enerzijds op het Huchtersveld, anderszijds aansluitend bij de gronden van het leen Ter Rijst op het gehucht Roost. Volgens de bepalingen van Pierre de Goux, opgetekend in het Renteboek van Wedergrate, diende het leenhof van Vicoigne in de toekomst gemaand te worden door de baljuw van Denderwindeke.

6. Vrijheden, lasten, bescherming

Vicoigne bezat zijn goederen en bezittingen te Denderwindeke vrij en allodiaal: ,,*libera et immuna ab omni iure et servitio feodali et alio quo-*

(124) Vi.Br, nrs. 99, 100 en 101.
(125) Rb, f° 27 v°.
(126) Ibidem.
(127) Vi.Br, nrs. 72 en 99; Rb, f° 27 v°; BRUSSEL, ARA, *Lalaing*, nr. 1261 geeft een overzicht van het leenhof volgens een oud leenboek.

que servitio et exactione" (128). Otto II van Wedergrate bepaalde enkele keren uitdrukkelijk, dat hij op de leengoederen die aan Vicoigne geschonken of verkocht waren, afstand deed van al zijn heerlijke rechten, behalve van de hoge justitie voor de zware misdrijven (*in tota terra a dicta viconiensi ecclesia legitime acquisita, nichil iuris preter altam iustitiam michi reservari*) (129).

Wel werden de geamortiseerde gronden belast met heerlijke renten, die tesamen jaarlijks 10 pond parisis beliepen (130).

Vicoigne liet zijn bezit te Denderwindeke door de hoogste wereldlijke instanties beschermen. Op 16 april 1259 vroeg Otto II van Wedergrate aan Margareta van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, om zijn 4 schenkingsoorkonden te bevestigen. De gravin deed dit op 20 april 1259. Haar zoon, Gewijde, toen markgraaf van Namen en graaf van Vlaanderen, bevestigde de oorkonde van zijn moeder in jan. 1266 (131). Ook abt Willem van Vicoigne (132) vroeg om grafelijke bevestiging eerst van vijf en vervolgens van drie oorkonden betreffende het abdijbezit in Denderwindeke. Gravin Margareta gaf hieraan gevolg in dec. 1265. Haar zoon Gewijde bevestigde de twee oorkonden van zijn moeder in jan. 1266 (133).

(128) Vi.Br, nr. 72.
(129) Vi.Br, nrs. 67, 71, 72.
(130) Rb, f° 27 v°. Voor het fenomeen van de amortisatie, zie PH. GODDING, *o.c.*, nrs. 92 en 214.
(131) Vi. Br, nrs. 97, 98 en 111.
(132) Willem de Verchain, vernoemd als abt van 1258 tot 1279.
(133) RIJSEL, ADN, *Série H 59*, nr. 96 (cartularium Vlaanderen), oorkonden nrs. 59,

III. HET GESCHIL OM DE TIENDEN TUSSEN VERMAND EN VICOIGNE

1. De oorsprong van het conflict

Vicoigne verwierf in 1214-1215 de helft van de tienden van Denderwindeke, met de instemming van de abt van Vermand, die in de parochie de patronale rechten bezat (134). Het waren abt Johannes van Vermand en zijn kapittel zelf, die in 1218 het initiatief namen om met Vicoigne tot een klare regeling te komen, zodat elk conflict over de tiendopbrengst in de toekomst kon vermeden worden. Na raadpleging van bevoegde personen zoals landmeters en schatters, beslisten zij dat voortaan binnen de grenzen van Denderwindeke alle tienden, zowel de grote als de kleine, de helft om de helft zouden verdeeld worden (*quod de cetero de universis dictorum finium decimis tam in agris quam in ortis ecclesie Viconiensis mediatem unam et ecclesia nostra reliquam in perpetuam possidebit*) (135). Er werden drie uitzonderingen gemaakt. De 25 bunder grond die Vermand reeds bezat bleven tiendvrij, de tienden op de vruchten van fruitbomen kwamen alleen Vermand toe en de opbrengst van de tienden die Johannes Stocht in 1215 aan Vicoigne geschonken had, was alleen voor Vicoigne. Hoe werd de overeenkomst in de praktijk omgezet? We vermoeden dat per perceel de tiendopbrengst in twee gelijke delen werd gesplitst.

Toch rees op het eind van de 13de eeuw een conflict over de toepassing van het akkoord van 1218. Hoe diende de term „*universis decimis*" geïnterpreteerd te worden? Waren daarin de tienden op nieuw ontgonnen gronden en op nieuwe gewassen begrepen (de novale tienden)? Vermand meende dat zij als patroon het alleenrecht had op die tienden en dat Vicoigne zich diende tevreden te stellen met de helft van de oude tienden. Vicoigne van haar kant eiste op basis van het akkoord van 1218 eveneens de helft van de nieuwe tienden op. Het conflict bewijst indirect dat in de 13de eeuw de ontginning van nieuwe gronden belangrijk moet zijn geweest te Denderwindeke.

Vicoigne was in het conflict de eisende partij, Vermand was de aangeklaagde partij. Het was dus Vicoigne dat zich benadeeld wist, omdat Vermand haar de helft van de novale tienden niet afstond. Het conflict werd uitgevochten en geregeld binnen de orde, waar het tot op het echelon van het Generaal Kapittel van 1289 tot 1308 regelmatig besproken werd.

60, 61, 62.

(134) Vi.Br, nrs. 60-64.

(135) Vi.Br, nr. 64. Johannes III was abt van 1204 tot 1220.

2. Het eerste compromis (1291)

De eerste oorkonde over het conflict ontbreekt (136). Wel kunnen we aanknopen in het jaar 1289 toen de abten van Bonne Espérance en Bucilly door het Generaal Kapittel en generaal-abt Guillermus van Prémontré aangesteld werden als rechters en bemiddelaars (*ordinis judices et amicabiles compositores*) (137). Op 3 juni 1291 deden ze uitspraak. Vicoigne, de klager, kreeg over de ganse lijn gelijk. De verdeling ,,*per media parte*'' werd bevestigd, zoals de overeenkomst van 1218 bepaalde. Gespecifieerd werd dat die verdeling ook gold voor ,,het zaad en de vrucht die gemeenlijk Waude wordt genoemd, voor de hoeven op nieuw ontgonnen gronden, voor ...[beschadigde tekst], voor de opbrengst van diverse zaden die één of meerdere malen per jaar op het tiendland worden uitgezaaid, voor de oude en de nieuwe gewassen, als voor alle andere voortbrengselen binnen de grenzen van de parochie''. De uitzonderingen van 1218 werden bevestigd. Tenslotte werd Vermand aangemaand zonder verzet toe te laten dat Vicoigne zijn rechtmatig aandeel in de tienden zou kunnen innen. Vicoigne zag de uitspraak als een belangrijke overwinning en liet ze door paus Bonifatius VIII in maart 1297 (n.s.) bevestigen (138).

3. Het tweede compromis (1300)

Toch waren daarmee de moeilijkheden niet opgelost. Na bemiddeling van de abten van Ressons, Dommartin en Saint-André-au-Bois aanvaardden in febr. 1300 de abten van Vermand en Vicoigne dat nieuwe rechters zouden worden aangesteld om zich over de gerezen moeilijkheden te buigen (139). Ditmaal waren het abt Thomas van Saint-André-au-Bois en abt Milo van de abdij van Saint-Martin van Laon die als

(136) Vi.Br, nr. 138-141. Dit deel van het cartularium is erg beschadigd. Ook ontbreken enkele oorkonden, waaronder nr. 137, dat volgens de inhoudstafel als titel meekreeg: *Sententia abbatum super Winthy*.

(137) Vi.Br, nr. 138. Bona Spes of Bonne Espérance nabij Binche. Bucilly in Noord-Frankrijk nabij Vervins. Willem van Louvignies was abt van Prémontré van 1288 tot 1304.

(138) PARIJS, BIBLIOTHEQUE NATIONALE, *Collection Moreau*, nr. 214, f° 116 v° en 117 r°. Het betreft een kopie, die in 1771 te Vicoigne gemaakt werd naar het origineel, waaraan nog het pauselijk zegel bevestigd was. In de tekst wordt Denderwindeke niet bij name genoemd. De paus keurt er in algemene bewoordingen een compris goed over *quibusdam decimis*. De kopiïst laat, volgens een toegevoegde randnoot, de oorkonde betrekking hebben op de tienden van Regny. Die tienden behoorden pas vanaf 1490 tot het patrimonium van Vermand. De context van de oorkonde maakt duidelijk dat het over niets anders dan over de tienden van Denderwindeke kan gaan.

(139) De abdij van Ressons in Frankrijk, dep. van de Oise; abdijen van Dommartin en van Saint-André au Bois, eveneens in Frankrijk, dep. Pas de Calais.

Het ,,*Munninckhof*'' was in de 17de eeuw een meers van ca. anderhalf bunder en eigendom van Vicoigne. De ,,*hofstede met boomgaert ende wallen*'', juist boven het Monnikenhof gelegen, was in 1672 eigendom van Jacobus Cools. In de middeleeuwen (1398) lag hier de meers ,,bourch te Wiendeke'' die eigendom van de heer was. (NINOVE, STADSARCHIEF, niet geklasserde kaart van Denderwindeke).

rechters werden aangesteld (140). Zonodig kon de abt van Laon ook alleen beslissen. Op het Generaal Kapittel van Prémontré van aug. 1300 legde abt Milo van Laon als *ordinator et compositor* een nieuw compromis voor (141). Nogmaals werd de verdeling van de tienden in twee gelijke delen bevestigd ,,betreffende alle vruchten en voortbrengselen van de grote en kleine tienden, zowel op akkers als in tuinen, zonder onderscheid van zaad, vrucht of plaats, zowel op oude als op nieuw ontgonnen gronden gewonnen''. De bestaande uitzonderingen werden

(140) Thomas, genoemd als abt van 1293 tot 1301; Milo de Curigny was abt van de Sint-Martinusabdij van Laon van 1294 tot 1324.
(141) Vi.Br, nr. 139.

eveneens bevestigd. Nieuw is echter een bepaling over de wijze van innen van de tienden. Beide abdijen ontvangen voortaan de volledige opbrengst elk ,,langs één zijde van de beek die Denderwindeke in tweeën deelt'' (142) en om de drie jaar dient men van kant te wisselen. Blijkbaar gaf de verdeling van de opbrengst per perceel aanleiding tot twist, zodat het beter leek beide kampen ruimtelijk te scheiden. De nieuwe regeling werd door abt Petrus van Vermand en door Gobertus, abt van de moederabdij van Mont-Saint-Martin, beiden aanwezig op het Kapittel, geaccepteerd. Guillermus, generaal-abt van Prémontré, en de abten op het Generaal Kapittel bevestigden de nieuwe overeenkomst (143).

4. Het derde compromis (1308)

Het vee en de weiden vormden een nieuw probleem. De mobiliteit van het vee maakte dat de regeling van 1300 niet waterdicht bleek. Wat met de vleestiend en aan wie behoorde de opbrengst van de gras- en weilanden toe? Abt Milo van Laon trad opnieuw als scheidsrechter op en deed uitspraak in 1308 (144). Ook de tienden op het gras- en weiland, zoals de andere veldvruchten (*tam de pratis et pascuis quam de ceteris fructibus et proventibus terre nascentium*) vielen onder de regeling van 1300, m.a.w. deze tienden dienden door elke abdij geïnd langs haar zijde van de beek. Voor de vleestiend (*de fructibus et fetibus animalium*) werd een nieuwe regeling uitgewerkt. Deze tiend kwam alleen Vermand toe, dit langs beide oevers van de beek, zowel voor bestaande boerderijen als voor toekomstige. Als compensatie werd Vicoigne een jaarlijkse rente van 30 schellingen toegewezen, die Vermand moest betalen. Nieuw is ook de bepaling dat de gronden van de kapelanij van Wedergrate (die in 1230 of daarna verworven waren), zoals dat in de praktijk altijd al geweest was, tiendvrij bleven (145).

In dit laatste compromis, dat voor het eerst enige toegevingen bevatte aan het adres van Vermand, kon deze zich vinden. De tiendregeling werd nadien niet meer betwist. Volgens het renteboek van Wedergrate hadden de beide abdijen elk evenveel inkomsten uit tienden, namelijk 20 pond Vlaamse groot per jaar (146).

Vrienden werden echter de beide abdijen niet. In 1490 ter gelegenheid van het contract met Vicoigne, herinnerde de abt van Vermand uitvoerig aan de conflicten en botsingen tussen beide abdijen te Denderwindeke.

(142) Het gaat hier ongetwijfeld om de Lavondelbeek en haar zijtak de Meersvoordebeek.

(143) Vi.Br, nr. 140. Een Petrus wordt vernoemd als abt van Vermand van 1305 tot 1338 (zie COQUELLE, p. 281). Gaat het om dezelfde abt of om een abt die ontbreekt in de abtenlijst? Gobertus was abt van Mont-Saint-Martin van 1299 tot 1307.

(144) Vi.Br, nr. 141.

(145) Volgens GENT, ARA, *Raad van Vlaanderen*, nr. 31585 was het grondbezit van de kapelanij in de 18de eeuw 4 bunder groot.

(146) Rb, f° 27 r° en v°.

IV. VERMAND VERLAAT DENDERWINDEKE (1484-1490)

1. De reden van het vertrek

Het beheer van de parochie Denderwindeke door Vermand had af te rekenen met drie natuurlijke moeilijkheden: de afstand van ca. 150 km, de landsgrenzen en de taalgrens. Deze moeilijkheden waren niet onoverkomelijk, maar ze werden in de loop van de 15de eeuw verzwaard door een nieuwe factor: de voortdurende oorlogen waarin de streek rond Ninove betrokken werd (147). Eerst was er het conflict tussen de stad Gent en de Bourgondische hertog, waarin Ninove de kant van Gent koos. Ninove kende in 1452-1453 harde oorlogsjaren met een economische ontwrichting van de streek tot gevolg. Door het centralisme binnen de Bourgondische Nederlanden en de Europese machtspolitiek van haar hertogen werden de politieke tegenstellingen tussen Frankrijk en onze gewesten aangescherpt. Na de dood van Karel de Stoute in 1477 viel de Franse koning Vlaanderen binnen. Aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk, die gehuwd was met Maria van Bourgondie, leidde het militaire tegenoffensief. Ninove werd in de oorlog betrokken. De jaren 1481 en 1482 werden hongerjaren. Na de dood van Maria van Bourgondië (1482) begonnen de Vlaamse steden, gesteund door de Franse koning, een opstand tegen hun nieuwe regent Maximiliaan van Oostenrijk. Ninove werd tweemaal belegerd en verwoest door de Bourgondische troepen, de eerste keer op 6 april 1485, een tweede keer op 31 mei 1488. In de wijde omtrek lagen de akkers er nog jaren onbewerkt bij. De streek was economische volledig ontredderd en het zou tot na 1500 duren vooraleer de landbouwproductie enigszins hernam.

In de contracten met Ninove en Vicoigne verwijst Vermand uitdrukkelijk naar de oorlogstoestand (148). Op zes jaar tijd, van 1484 tot 1490 blijkt de toestand dramatisch verergerd te zijn. In de overeenkomst van 1484 worden de grote afstand en de oorlog als het motief aangegeven waarom Vermand uit Denderwindeke weg wou. De parochie bracht de laatste jaren niets meer op en de vooruitzichten waren niet rooskleurig (*annuatim nullum aut modicum commodum consequi posse*). In 1490 wordt uitdrukkelijk verwezen naar de politieke tegenstellingen tussen Frankrijk, waarin Vermand lag, en Bourgondië, waartoe Denderwindeke behoorde, en de uitzichtloze oorlog die door keizer Maximiliaan en de Franse koning gevoerd werd. De goederen van Vermand in Denderwindeke waren door Maximiliaan en zijn troepen geconfisceerd en verwoest (*apprehensa, detrita et confiscata*) en verkeerden reeds geruime tijd in ruïneuze toestand (*longe deteriora et in ruina remanserunt*).

(147) H. VANGASSEN, *Geschiedenis van Ninove, II,* Ninove, 1959, p. 223 tot 248 geeft een uitvoerige beschrijving van de weerslag van de oorlogen op de Ninoofse regio.

(148) RIJSEL, ADN, *Serie H 59,* nr. 96 (cartularium Oosterbant), oorkonde nr. 208 en BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, supplementen doos 4, oorkonde van 15 juli 1484.

Omwille van de afstand was de heropbouw en het herstel moeilijk, zo niet onmogelijk. Vermand achtte het onverantwoord nog verder in het onzekere Denderwindeke te investeren en wou de parochie zo snel mogelijk kwijt.

2. De overeenkomst met de abdij van Ninove (1484) en de rol van abt Beverlinc

Waarom Vermand eerst naar een overeenkomst streefde met de abdij van Ninove ligt om twee redenen voor de hand. Ninove ligt naast Denderwindeke. Voor de Ninoofse abdij was, geografisch gezien, het bezit van Denderwindeke een goede zaak. Vermand en Ninove waren bovendien door eeuwenlange vriendschapsbanden verbonden. Toch wenste Vermand Denderwindeke niet zomaar weg te geven. Ze zocht naar een oplossing die haar voldoende financiële compensaties kon garanderen. Onderhandelingen werden gevoerd met de Ninoofse abt Johannes Beverlinc en bekroond met een uitgebreid akkoord, dat op 15 juni 1484 door de abt en het convent van Vermand plechtig werd bezegeld en waarvan het origineel nog bewaard is gebleven (149). We geven een korte samenvatting van de tekst.

Het is de abt van Vermand en zijn convent die oorkonden en uit eigen beweging vrijwillig afstand doen van Denderwindeke ten voordele van de abdij van Ninove. Het belang van de beslissing wordt onderstreept door de lange lijst van Vermandse namen die de oorkonde inluidt: abt Johannes de Schisa (150), prior Petrus Warpol, subprior Johannes de Cruce, cellier Johannes Jacquelote, de pastoor van Vermand Nicolaus de Cammeraco, de pastoor van Denderwindeke Petrus Ganio, de pastoor van Pontru Jacobus Lemaire, de fraters Petrus Hennecourt en Egidius de Mommay. De beslissing is unaniem genomen na wijs beraad en op daartoe speciaal bijeengeroepen vergaderingen van het convent. Men acht het, vanuit het oogpunt van een goed beheer, onverantwoord nog langer Denderwindeke in bezit te houden. Vervolgens worden de goederen opgesomd die onder de overeenkomst vallen: alles wat Vermand bezit te Denderwindeke, Pollare en omstreken aan gronden, weiden, hoeven, huizen, renten, tienden, offergiften en rechten, inclusief het pond Vlaamse groot dat de abdij van Terkameren jaarlijks aan Vermand te Denderwindeke verschuldigd is, omwille van het altaar van

(149) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, supplementen doos 4, oorkonde van 15 juli 1484.
(150) Een Johannes wordt als abt van Vermand vernoemd in 1478. Gaat het om dezelfde of om een andere? (zie J. COQUELLE, p. 285).

Huizingen (151). De voorwaarden van de overdracht worden opgesomd: de goederen worden in eeuwigdurende erfpacht (*in perpetuam emphiteosim*) gegeven tegen een jaarlijkse rente van 41 pond Vlaamse groot (of een waarde van 246 pond parisis, het pond parisis verrekend aan 40 Vlaamse groot) (152), te betalen door de Ninoofse abdij op eigen risico te Saint-Quentin op de feestdag van de apostel Mattheus of binnen de maand daarop volgend. Elke nieuwe Ninoofse abt moet na zijn aanstelling de erfpachtovereenkomst herbevestigen en zal daartoe 10 schellingen tours aan Vermand betalen. Zware sancties tegen wanbetaling worden voorzien. Bovenop de pachtsom mag Vermand de eerste maand dat de betaling in gebreke blijft, per dag op elk pond Vlaamse groot van de verschuldigde som een boete van 2 groot aanrekenen. Helpt dat niet, dan mag Vermand, vanaf de volgende maand, onverminderd de hoofdsom, door een geestelijke of wereldlijke instantie onder wie de goederen van de abdij van Ninove ressorteren, beslag laten leggen op elke tiende penning van de Ninoofse inkomsten ter grootte van het verschuldigde bedrag. Verder heeft Vermand de vrijheid de erfpachtrechten geheel of gedeeltelijk te verkopen, zonder dat dit echter consequenties mag hebben voor de Ninoofse verplichtingen. Bij verlies van de contracttekst kan de Ninoofse abdij, mits betaling, altijd te Vermand een nieuw exemplaar bekomen. Een speciaal probleem vormen de lijfrenten (*pensiones vitales*), waarmee Vermand haar gronden te Denderwindeke had gehy-

(151) „... *omnia bona, que nos abbas et conventus Viromandensis predicti habemus infra parochias de Winthy Tenere et Pollaer et locis vicinis, consistentia in terris arabilibus, pratis, pascuis, mansionibus, domistadiis, redditibus, decimis grossis et minutis, novis et antiquis, sicut specialiter et nominatim in aliis nostris litteris designantur, eciam oblationibus et juribus univerisis cum una eciam libra grossorum Flandrie, quam sorores monasterii de Camera juxta Bruxellam nobis abbatie et conventui de Viromandia tenentur annuatim pro redemptione partis decime ejusdem et juris patronatus in parrochia de Housegnien nobis de Viromandia pertinentium*". Over Vermand, Denderwindeke en het altaar van Huizingen zie D. VAN DE PERRE, *Het altaar van Huizingen*, p. 252-258.

(152) De gebruikelijke waarde van het pond Vlaamse groot is 12 pond parisis. Hier gaat het evenwel niet om een Vlaams pond parisis, maar om een Frans pond parisis. Hiervoor geldt de verhouding 2 pond Vl.par. = 1 pond Fr.parisis. Het Franse pond is dus het dubbele waard, wat ook meebrengt dat het Franse pond parisis 40 groot waard is, en geen 20, zoals dat bij het Vlaamse pond het geval is.

pothekeerd (153). Ninove moet die afbetalingen overnemen, maar mag dat bedrag in mindering brengen van de verschuldigde hoofdsom. De afbetaling van de lijfrenten loopt voor Ninove vanaf Kerstmis 1484. De Ninoofse abdij mag de oogst van dat jaar binnenhalen en kan ook alle renten en cijnzen die op de betrokken gronden dat jaar verschuldigd zijn, innen. Opdat de overeenkomst niet betwist zou worden, vragen de oorkonders dat de paus, de bisschop van Noyon, de abt-generaal van Prémontré en de abt van Mont-Saint-Martin de overeenkomst zouden goedkeuren.

Wat gebeurde er na 15 juni 1484? Is de overeenkomst ooit uitgevoerd? Op 14 september keurde Hubertus, generaal-abt van Prémontré, die toen in de Ninoofse abdij verbleef, de overeenkomst goed (154). Zijn oorkonde is bevestigd aan de originele overeenkomst. Kort daarop, eind 1484, is abt Beverlinc overleden (155). De nieuwe Ninoofse abt Willem Van der Burcht (1484/5-1499), wiens eerst gekende oorkonde dateert van 7 april 1485, moet de overeenkomst met Vermand onmiddellijk hebben opgezegd. De Ninoofse communauteit lijkt zich met de keuze van de nieuwe abt duidelijk tegen het financieel beleid van abt Beverlinc te hebben afgezet. Waarom stootte de Ninoofse abdij Denderwindeke af? Welke tweespalt bestond er tussen abt Beverlinc en zijn opvolger?

Jan Beverlinc werd kort na 1400 te Ninove geboren (156). Hij werd ca. 1427-28 geprofest, behaalde te Keulen het bacchalaureaat in de theologie, werd prior en was abt van 1447 tot 1484. Hij was een graag geziene gast in het Ninoofse wereldlijke milieu, hanteerde de boog en speelde schaak. Hij onderhield goede relaties met de hertogen van Bourgondië en met kanselier Pierre de Goux. Maar binnen de abdij voerde de abt een roekeloos financieel beleid (157). Reeds in 1450-1453 had de

(153) Een lijfrente was een rente die voor het leven aan een kredietverschaffer door de kredietontvanger werd toegekend. De rente werd bezet op een stuk grond, zodat de kredietverschaffer waarborg had over de solvabiliteit van de schuldenaar. Op die wijze konden grote instellingen als steden en abdijen kapitaal aantrekken. Zie verder PH. GODDING, *o.c.*, p. 484.

(154) De bevestingsoorkonde is aan het originele contract gehecht. Hubertus de Monthermé was abt van Prémontré van 1470 tot 1497.

(155) De overlijdensdatum van Beverlinck is betwist. Het *Monasticon Belge*, 7 (Province de Flandre orientale, 3), p. 519-520, situeert deze ten laatste vóór 7 april 1485. Aangezien Beverlincs voorganger gestorven is op 30 sept. 1447 en Beverlinc volgens zijn grafschrift bijna 37 jaar aan het bewind is geweest, moet zijn dood in de laatste maanden van 1484 worden geplaatst (*Gallia christiana,* V, kol. 114-115). Het oudste obituarium van de abdij plaatst zijn sterfdatum op 30 juni 1484. Maar aangezien nog op 14 september van dat jaar de abt van Prémontré te Ninove aanwezig was om het accoord goed te keuren is dat weinig waarschijnlijk (BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, nr. 11).

(156) Biografische bijzonderheden brengt H. VANGASSEN, *o.c.*, p. 155-159.

(157) Over de abdijfinanciën en het schuldenprobleem van die tijd verwijzen we naar de analyse van S. VAN DE PERRE, *Het leefkader van de Sint-Cornelius en Sint-Cyprianusabdij te Ninove*, (Licentiaatsverhandeling Geschiedenis, KU Leuven), 1990, p. 115-121.

abdij door de oorlog veel financieel verlies geleden. In 1474 kwam de abdij, die teveel schulden had gemaakt, opnieuw in zware moeilijkheden. Beverlinc diende om aan geld te geraken, de relieken van Sint-Cornelius door Vlaanderen te laten rondtrekken. De abt zag zich verplicht erfrenten te verkopen, waarmee de abdijgoederen te Wachtebeke en te Bouchoute belast werden. Hiertoe was een toelating van Rome vereist. De abt van Grimbergen en een kanunnik van Kamerijk, door Rome aangesteld als commissarissen, onderzochten de financiële toestand van de abdij en bevestigden de lege kas. Beverlinc werd onder meer verweten teveel onkosten te hebben gemaakt bij zijn abtsaanstelling. De verkoop van de erfrenten werd toegestaan en bracht bijna 500 pond groot op. De abdij kon financieel wat herademen maar niet voor lang (158). De oorlogsjaren 1482-1490 waren voor de abdijeconomie opnieuw desastreus. De opvolger van Beverlinc werd geconfronteerd met een grote reeks schuldeisers. Het totale bankroet dreigde. Hij kon de abdij slechts van het faillissement redden door in 1492 en 1496 abdijbezit te verkopen o.m. te Woubrechtegem en te Wachtebeke (159).

Was de financiële puinhoop de persoonlijke schuld van abt Beverlinc of waren het de tijdsomstandigheden die het faillissement bewerkstelligd hadden? De latere abdijgeschiedenis wees Beverlinc in persoon met de vinger na. Abt De Moor (1685-1698) stelde Beverlinc verantwoordelijk voor het verlies van het abdijbezit in Wachtebeke en een kloosterling uit de 18de eeuw noemde Beverlinc een „*abbas indignissimus*" (160). Hoofdprobleem waren de lijfrentecontracten die, om contant geld te verwerven, onder zijn abbatiaat veelvuldig waren aangegaan. Reeds in 1474 werd vastgesteld dat quasi het ganse abdijinkomen opgebruikt werd om renten af te lossen. Ook abt De Moor kwam enkele eeuwen later tot de conclusie dat in 1495 de schuldeisers alle inkomsten van de abdij opslorpten (161). Juist om die schuldenlast te verminderen voerde Beverlincs opvolger, abt Van der Burcht, een dubbele strategie. Enerzijds verkocht hij, zoals reeds aangehaald, een deel van het abdijbezit, anderzijds poogde hij van een aantal lijfrentecontracten af te geraken. Van dit laatste is er één voorbeeld bewaard. In 1491 deed de bisschop van Kamerijk uitspraak in een proces dat voor zijn rechtbank (voor zijn

(158) Ibidem, p. 111 en 116-118.
(159) Ibidem, p. 121.
(160) Ibidem, p. 111, 121.
(161) Ibidem, p. 116, noot 9. Op 15 jan. 1474 gaf abt Beverlinc zelf toe: „... *dat wij onse voers. godshuus ende hare goeden ende renten noodelijc met lijfrenten hebben moeten belasten ende also vele dat de lijfrente met den anderen lasten die wij ende onse voers. godshuus iaerlicx moeten betalen bicans also vele draghen als die goede int gheheele iaerlicx moghen renten.*" Ibidem, p. 121, noot 40. In 1692 analyseerde abt De Moor de toestand in deze bewoordingen: „*anno 1495 ecclesia Ninivensis ad tantam devenerat paupertatem et necessitatem ut creditores sue pensonarii vitalii eandem cum omnibus possesionibus omnino absorbuissent.*" (MECHELEN, AARTSBISSCHOPPELIJK ARCHIEF, *Abdij Ninove*, nr. 12, p. 40).

officiaal te Brussel) in 1489 werd ingeleid door renteniers (5 priesters en 21 leken) tegen de abdij van Ninove. Het geschil draaide rond de weigering van de abdij nog langer lijfrenten uit te betalen, omdat deze van mening was dat de contracten ongeldig waren. Het vonnis bevestigde de nietigheid van de contracten, maar verplichtte ook de beide partijen het ontvangen kapitaal of de renten terug te storten. De abdij ging tegen dit laatste aspect in beroep bij Rome. In 1493 viel de uitspraak in beroep. De nietigheid van de contracten werd bevestigd. De abdij werd ontlast van de verplichting om de geleende sommen terug te betalen, en ook de renteniers mochten hun reeds eerder ontvangen renten behouden, alleen dat wat na de aanvang van het proces nog ontvangen was, moest worden gerestitueerd (162). Op welke gronden de contracten nietig werden bevonden, wordt in het vonnis niet vermeld. Wel spreekt een rugnota, door een latere archivaris toegevoegd, hieromtrent duidelijke taal: „...vonnis dat bevestigt dat de Ninoofse abt aan enkele crediteurs niets verschuldigd is, van wie de voorgaande abt (= Beverlinc) een aantal sommen had opgenomen in de tijd dat het convent gevlucht en afwezig was en aan de abt het conventszegel had toevertrouwd, dat door deze zonder medeweten van het convent is misbruikt geworden. De feiten blijken uit de zegels van meerdere oorkonden" (163). Wanneer en hoe dikwijls speelden de aangeklaagde feiten zich af (164)? Dat Beverlincs opvolger contracten liet vernietigen, die onder diens abbatiaat afgesloten waren, bewijst dat de nieuwe abt en het convent weet hadden van de wanpraktijken van de vorige abt en dat ze na diens dood zo snel mogelijk de kwalijke gevolgen van diens beleid wilden indijken. Ongetwijfeld is dat ook de context waarbinnen de opzegging van de overeenkomst met Vermand moet begrepen worden. Had Beverlinc bij de onderhandelingen in 1484, in volle oorlogstijd, opnieuw cavalier seul gespeeld en de financiële gevolgen van de overeenkomst te lichtzinnig ingeschat? Feit is dat door zijn overeenkomst vanaf Kerstmis 1484 de abdij er een pak lijfrenteverplichtingen bij kreeg, zonder dat daar tegenover een stijging van de inkomsten stond, aangezien Denderwindeke toen niets opbracht.

(162) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove,* supplementen doos 4, oorkonde van 1493.

(163) Ibidem (rugnota): *„Confirmata abbatem Ninhoviensem quibusdam creditores nihil debere a quibus prelatus quidam predecessor (acta et in archivis) varias summas levarat tempore fuge et absentia conventus, concredito sigillo conventus ipsi abbati, quo sine conventus scitu abusus fuerat. Videantur acta in amplioribus chartarum munimentis."*
De nota is vermoedelijk van abt De Moor. In een bulle van 1232 bepaalde paus Gregorius IX dat indien abten zonder medeweten van het kapittel schulden aanging, het convent door die overeenkomsten niet gebonden was; zie P. LEFEVRE, *Les Statuts de Prémontré, réformés sur les ordres de Grégoire IX et d'Innocent IV au XIIIième siècle, (Bibliothèque de la revue d'histoire ecclésiastique,* fasc. 23), Leuven, 1946, p. 135-136.

(164) In het *Monasticon Belge*, 7, afl. 3, p. 520 wordt de vlucht van het convent in de jaren 1450-53 geplaatst. Is er ook in de oorlogsjaren 1482-1484 een scheiding van abt en convent geweest?

Wat een hoogtepunt in de abdijgeschiedenis had kunnen zijn, de verwerving van de parochie Denderwindeke, is een dieptepunt geweest, een voorbeeld van roekeloos en onverantwoordelijk financieel beleid. Is het uit schaamte dat de latere abdijgeschiedenis over deze Denderwindikse episode de mantel der stilzwijgendheid heeft gespreid?

Werd abt Beverlinc in zijn houding tegenover Denderwindeke geleid en verblind door de bijzondere affectieve band, die hem en zijn familie met dat dorp verbond? De vader van de abt, die ook Jan Beverlinc heette, kocht in febr. 1417 (n.s.) te Denderwindeke op het gehucht Roost en omgeving een hofstede en enkele gronden (165). Het ging om een achterleen dat gehouden werd van Jan, de bastaard van Wedergrate, die het zelf in leen hield van het leenhof van Ter Rijst. De verkopers waren Daneel van Ankerborre en de broers Geert, Klaas en Jan Pyleits, drie zonen van Jan Pyleits (166) en Lisbet van Vrechem. In 1439 vercijnsde Jan Beverlinc, de vader van de abt, zijn hofstede te Roost aan Pieter Pyleits, zoon van Gillis, die de verschuldigde rente van 5 schilden en een vat bonen bezette op het hof en op de helft van de hofstede van zijn zuster Lysbet Pyleits, die gehuwd was met Michiel De Mesmakere. In 14 maart 1457 (n.s.) kocht Jan Beverlinc, abt van de abdij van Ninove, erfelijke renten, een hofstede en gronden op het gehucht Roost. De verkopers waren Gertrude Pyleits, dochter van de bastaard Gillis Pyleits, Hendrik Van Panteghem en zijn vrouw Katleen Pyleits, en Hendrik Rutinc (167). Deze eigendommen waren toen een leen van Roeland van Wedergrate. De naam Beverlinc is te Roost als toponiem blijven voortbestaan. De eigendomsbelangen van de families Pyleits en Beverlinc te Roost-Denderwindeke liepen dus duidelijk parallel. Dit verband wordt bevestigd door de naam van de moeder van abt Beverlinc, die Lisbet Paleits of Pyleits heette (168). In 1452 schonken de ouders van de abt, ,,Jan Beverlinc en Elisabeth Pilleyts'' bij testament een deel van hun bezittingen aan de abdij (169). Het gaat om hogervermelde Denderwindikse bezittingen (ca. 1 bunder), waarvoor in 1474 Karel de Stoute

(165) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, Supplementen doos 4. Het betreft 3 oorkonden van 1416. Een latere archivaris heeft Jan Beverlinc (de vader) verward met de toekomstige gelijknamige abt en noemt de koper ,,provisor'' van de abdij. Uiteraard was Jan Beverlinc (de abt) toen nog te jong om reeds provisor te zijn.

(166) Een Jan Pyleits wordt in 1366 genoemd als heer van een laathof (AFFLIGEM, ABDIJARCHIEF, *Groot Cartularium van Beaupré*, p. 158-159).

(167) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, Supplementen, doos 4. In het abdijarchief zitten 6 oorkonden omtrent de eigendommen van de familie Beverlinc en Pyleits te Denderwindeke.

(168) H. VANGASSEN, *o.c.*, p. 155.

(169) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, nr. 84, f° 313. Het testament bevindt zich niet meer in het archief van de abdij, maar het wordt wel in deze 18de-eeuwse inventaris beschreven.

een amortisatieoorkonde uitvaardigde (170). We kunnen dus stellen dat de moeder van abt Jan Beverlinc uit Denderwindeke afkomstig was en lid was van de belangrijke familie Pyleits (of Paleits) (171).

3. De overeenkomst met de abdij van Vicoigne (1490)

De abdij van Vermand was dus verplicht naar een nieuwe oplossing voor haar problemen te Denderwindeke te zoeken. Niet alleen te Ninove, ook te Vermand was er inmiddels een nieuwe abt aan het bewind gekomen. Het was abt Petrus die op 7 febr. 1490 (n.s.) tot een overeenkomst met de abdij van Vicoigne kwam (172). Besloten werd tot een goederenruil. Vicoigne zou te Denderwindeke en omstreken krijgen wat Vermand er bezat, en omgekeerd zou Vermand datgene verwerven wat Vicoigne in Picardië bezat. Vermand hoopte zo tevens een einde te stellen aan de rivaliteit die tussen beide abdijen al eeuwenlang bestond.

De beschrijving van de eigendommen en rechten, die Vermand te Denderwindeke bezat, is bondig en algemeen: tienden, schoven, cijnzen, renten, opbrengsten, bouwlanden, weilanden, bossen, moerassen en de jaarlijkse rente die Terkameren te Denderwindeke verschuldigd is, alsmede het patronaatsrecht over de parochiekerk en de kapelanij van Denderwindeke (173).

De goederen die Vicoigne ruilde, worden preciezer opgesomd:
- het hof en de cijns van Harchies nabij het kasteel van Bohain, met de bijhorende bossen, inkomsten en rechten, waaronder een rente van drie mudde graan te nemen op de molen van Bohain en omliggende plaatsen
- het hof en de cijns van Tilloit nabij Saint-Quentin
- de molen van Remaucourt en allerlei inkomsten in kapoenen, graan of geld, alsmede de tienden van Remaucourt
- een jaarlijkse rente van tien, van acht en van een halve mudde graan en

(170) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, supplementen, doos 4, oorkonde van nov. 1474, waarin Karel de Stoute een aantal abdijgoederen amortiseert. De tekst luidt: *„Item une maison avec ses appartenances au lieu de Roost en la paroiche de Wiendeque tenue de Roeland de Werdegrate et souloit appartenir à feux Gilles, Gertrud et Gilles Paleyts bastard..."*

(171) Was zijn moeder de dochter van Jan Pyleits en Lisbet van Vrechem? De voornaam van zijn moeder wijst in die richting.

(172) RIJSEL, ADN, *Serie H. 59*, nr. 96 (cartularium Oosterbant), oorkonde 208; een Petrus wordt als abt vernoemd van 1490 tot 1500.

(173) *„Cum igitur ad nos et ecclesia prefatam ipsius fundationis sive dotationis ratione spectent et pertinent in villis de Winthy, Pollart et le Cambre nonnulla bona comprehentia et existentia in decimis et earum receptionis, collectione ac levatione, terragiis, censibus, redditibus et emolumentis, terris arabilibus, pratis, saltibus et nemoribus, una cum annuo redditu a religiosis de la Cambre nobis et ecclesie nostre sive monasterio debitis, ac omnia que premissorum ac universtatis nostre veniunt ac venire possunt accessoria... temporalia et spiritualia ut puta jus patronatus omnimodumque dispositio parochialis ecclesie de Winthy ac cappellanie ibidem site et fundate..."* (ibidem)

van 18 schellingen parisis, die de kloosterlingen van Saint-Quentin of hun ontvanger Vicoigne verschuldigd zijn te Regny
- een hof, bouwlanden, weilanden, wijngaarden en andere bezittingen, gelegen in de dorpen van Maysy en in de streek van Laon (174).

Uitdrukkelijk wordt bepaald dat de lijfrenten, waarmee de gronden te Denderwindeke door Vermand belast waren, ten laste blijven van Vermand. Vicoigne zal de rente uitbetalen, maar Vermand zal haar hiervoor financieel vergoeden. Indien de gehypothekeerde gronden te Denderwindeke niet volstaan om de lijfrenten af te betalen, laat Vermand toe dat een hypotheek genomen wordt op haar gronden in Frankrijk. Daarenboven zal Vermand jaarlijks op de dag van het Generaal Kapittel aan Vicoigne een rente uitbetalen van 60 schellingen parisis.

Tenslotte wordt bevestigd dat de ruil definitief is en wordt de generaal-abt van Prémontré gevraagd de overeenkomst goed te keuren. Dit geschiedde op het Generaal Kapittel te Laon op 10 mei 1490 door abt Hubertus van Prémontré samen met de aanwezige abten (175). Op 26 febr. 1490 had abt Johannes van Mont-Saint-Martin, de moederabdij van Vermand, reeds zijn fiat gegeven (176).

In de overeenkomst van 1490 heeft Vermand meer water in de wijn gedaan, dan in die met Ninove. Vermand ontving relatief veel grond in Picardië, maar nam anderzijds alle lijfrenten te Denderwindeke voor haar rekening en betaalde Vicoigne bovendien jaarlijks nog een rente uit. Vicoigne diende voor Denderwindeke geen contant geld neer te tellen, wat belangrijk was in oorlogstijd, toen de grond niets opbracht. Denderwindeke was voor haar een lange-termijninvestering. Vicoigne verdubbelde er zijn bestaande bezit. In 1482 werden de inkomsten van Vermand te Denderwindeke uit tienden, gronden en altaar samen op ca. 47 pond Vlaamse groot geschat. Vicoigne kon er door de ruil zijn eigen inkomsten, die ca. 45 pond Vlaamse groot beliepen, meer dan verdubbelen. Ze werd na 1490 veruit de rijkste en machtigste instelling te Denderwindeke (177).

(174) Bohain, Remaucourt en Regny liggen alle drie in het arr. Saint-Quentin. Harchies en Tilloit zijn hoeven respectievelijk gelegen in Bohain en Remaucourt. Maysy hebben we niet kunnen localiseren. J. GENNEVOISE, *o.c.*, p. 211-219, geeft een beschrijving van de Vicoignese bezittingen in Vermandois vóór de goederenruil van 1490.

(175) RIJSEL, ADN, *Serie H 59*, nr. 96 (cartularium Oosterbant), oorkonde 209.

(176) Ibidem, oorkonde 210. Johannes de L'Ecluse was abt van Mont-Saint-Martin van 1489 tot 1497.

(177) Rb, f° 24 v° en 27 v°.

V. DE PAROCHIE MEERBEKE

De verschillende parochiale instellingen van Meerbeke bezaten in Denderwindeke ca. 15 bunder eigendom (volgens het landboek van 1672). We gaan ervan uit dat deze 17de-eeuwse toestand in grote mate de structuur van het kerkelijk grondbezit weerspiegelt, zoals die in de middeleeuwen gevormd was (178).

De Sint-Pietersparochie van Meerbeke was een zeer oude parochie, vermoedelijk een stichting van de h. Amandus uit de 7de eeuw (179). In 870 wordt Meerbeke als kloosterstichting vermeld in het verdrag van Meersen. Ca. 1105 verbleef er de zalige Ailbert van Antoing (180). Onder zijn leiding werd vermoedelijk een nieuwe Sint-Berlindiskerk gebouwd, naast de bestaande Sint-Pieterskerk. Deze Berlindiskerk werd parochiekerk, maar daarnaast op het kerkhof bleef de oudere Sint-Pieterskerk staan, die de doopvont herbergde en waarin de kapelanij van Sint-Pieters gehuisvest bleef (181). In de parochiekerk fungeerde een kapittel van vier kanunniken, waarvan de oorsprong duister is, maar dat alleszins vanaf begin 12de eeuw heeft bestaan. In de parochiekerk waren nog vier andere belangrijke kapelanieën gevestigd, elk met een eigen kapelaan, naast een aantal andere kleinere stichtingen. Kanunniken en kapelaans hadden de verplichting tot het zingen van de getijden. De prebendes van de kanunniken en van de kapelaan van Sint-Pieter waren aanzienlijk en brachten in 1482 elk 10 pond Vlaamse groot per jaar op (182).

Drie van de vier kanunnikenprebendes betrokken inkomsten uit Denderwindeke. De pastoor van Meerbeke (de cure) bezat er 7 bunder en 89 roeden land, gelegen in twee blokken op het Kerk- en Windekeveld. Ook had hij renten op enkele huizen en gronden in de buurt van de kerk. De scholaster bezat 1 bunder en 1 dagwand op het Neigem- en Houtemveld. Vóór 1220 bezat ook de cure van Pollare - Pollare was een afhankelijkheid van Meerbeke - 2 bunder en 2 dagwand te Meersvoorde. Die gronden werden echter op 2 februari 1220 (n.s.) verkocht door het kapittel aan de abdij van Vicoigne en met de opbrengst daarvan werd in Pollare

(178) Alleen het Landboek geeft een volledig en gedetailleerd overzicht van alle eigenaars en de gegevens hiervan gekoppeld aan de kaart van Denderwindeke laten toe de percelen nauwkeurig te situeren. De Penningkohieren (1571) bewijzen dat de 17de-eeuwse toestand van het kerkelijk grondbezit overeenkomt met deze uit de latere eeuwen, zodat we kunnen besluiten dat de structuur van dit grondbezit zeer stabiel is gebleven. Zie ook D. VAN DE PERRE en R. VAN HAUWE, *Een onbekende landkaart van Denderwindeke*, in *Het Land van Aalst*, 42, 1990, p. 237-247.

(179) GvD I, p. 220-222.

(180) P. VAN AALST, *Het verblijf van de zalige Ailbert van Antoing te Meerbeke (1105)* in *Het Land van Aalst*, 1, 1949, p. 50-52.

(181) Zie hierover: Rb, f° 212 v°.

(182) Rb, f° 215.

grond gekocht van Walter van Aa. Onder meer de Ninoofse abt Radulfus bevestigde de oorkonde met zijn zegel (183).

Wat is de oorsprong van dit Meerbeekse bezit, wanneer werd het verworven? We hebben daar geen gegevens over. De ligging van de curegronden, dicht bij het centrum Windeke en aansluitend bij de gronden van Vermand, laat vermoeden dat het hier om het oudste kerkelijke grondbezit te Denderwindeke zou kunnen gaan. Eens te meer stelt zich de vraag naar de oorspronkelijke relatie tussen de parochies Meerbeke en Denderwindeke. Uiteraard waren ook de heren van Wedergrate begiftgers van de parochiekerk van Meerbeke en uit de testamenten van Otto I (1230) en Otto V (1383) weten we dat ze een rente schonken aan de kerk voor het bidden van hun jaargetijde (184). Jan van Massemen (+ 1422) stichtte er te zijner gedachtenis een kapelanij belast met twee missen per week en begiftigd met een rente van 22 razier graan (185). Ook Jan van Liedekerke en Aleidis van Wedergrate stichtten er een jaargetijde in 1304 en bepaalden dat een rente diende genomen te worden op hun gronden te Hunegem (Denderwindeke). Zij schonken 8 schellingen jaarlijks aan elke kanunnik, 7 schellingen aan de armentafel en 7 denieren aan de koster (186). De gefortuneerde Walter Burin uit Denderwindeke en zijn vrouw Margareta bepaalden bij testament in maart 1312 (n.s.) dat voor hun nagedachtenis en die van hun kinderen Jan en Beatrijs in de kerk van Meerbeke een kapelanij moest worden gesticht, die zij begiftigden met 100 schellingen parisis per jaar. Daar bovenop ontving elke kanunnik en kapelaan nog een rente van 1 schelling per jaar. Deze renten werden bezet op hun gronden op het Bosveld en op hun woonstede te Smedehove (187). De pastoor van Meerbeke en de kapelaan van Sint-Pieter waren de testamentuitvoerders.

We hebben reeds eerder gewezen op de oude banden tussen de parochies Meerbeke en Denderwindeke (188). Is het toevallig dat de twee oudste vermeldingen van clerici van Denderwindeke in oorkonden staan waarbij het kapittel van Meerbeke betrokken is (1166, 1221) (189)? Denderwindeke was tevens één van de parochies die door de fiertelommegang van Sint Berlindis werd aangedaan. De eerste ommegang op de dinsdag na Pinksteren trok naar de Berlindiskapel op het Nelleken (Sint-Kwintens-Lennik). Op Drievuldigheidszondag, de 2de zondag na Pinksteren, was er een tweede ommegang. De processie, met trompetblazers,

(183) Vi.Br, nr. 119. Walter van Aa was heer van Pollare van 1216 tot 1236.
(184) GvD II, p. 21, 36.
(185) Rb, f° 217 v°.
(186) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, supplementen, doos 1.
(187) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, nr. 2, f° 79-80. *Walterus, cognomento Burin, de Winthi, burgensis in Ninive* heet hij in de oorkonde.
(188) GvD I, p. 220-223.
(189) DS.Ni, p. 770, 800. De oorkonde van 1221 (n.s.) dateert DE SMET verkeerdelijk op 1189.

minnestrelen en gelovigen in processiegewaad gehuld, trok met het schrijn van de heilige bij het krieken van de morgen naar de kapel van de Woestijn (Gooik) en vandaar verder naar de parochiekerk van Neigem, Lieferinge en Denderwindeke. Op de Plaats nabij de kerk werd gepredikt over het leven van de heilige en werden de giften ingezameld. Een grote massa ging de fiertel tegemoet tot aan de grenzen van de parochie en deed hem ook uitgeleide. Van Denderwindeke liep de tocht verder naar de parochiekerk van Pollare en van Ninove. Via de burchtkapel van Ninove bereikte tenslotte de processie bij het vallen van de duisternis terug de thuishaven (190).

VI. HET KLOOSTER VAN SINT-JACOB-OP-DE-COUDENBERG TE BRUSSEL

1. Gronden en renten

Het klooster van Sint-Jacob-op-de-Coudenberg te Brussel was een gemeenschap van augustijnen onder leiding van een proost (191). Tussen de heren van Wedergrate, die te Brussel op de Coudenberg een huis hadden, en dit klooster groeide een nauwe band, die voor het eerst tot uiting kwam in 1259, toen Coudenberg het patronaat kreeg van de parochiekerk van Bevingen, die zij vanaf 1262 met eigen kloosterlingen mochten bedienen. In 1265 werd de burchtkapel van het kasteel van Neigem de nieuwe parochiekerk in plaats van Bevingen (192). Daardoor werden de banden tussen het huis van Wedergrate en Coudenberg bestendigd.

De uitstraling die Coudenberg te Neigem had, liet zich ook in Denderwindeke gevoelen. In april 1267 verkocht Gillis van Hunegem, zoon van Nicolaas, aan Coudenberg een rente van drie mudde rogge, die bezet werden op zijn gronden te Dashage en Nederhunegem (Neuringen). De koop werd afgesloten in aanwezigheid van Stefaan, priester van Sint-Jacob te Brussel, van Otto II en III van Wedergrate, Otto van Corroet, meier van Neigem, en van de cijnslieden van Gillis (193). Diezelfde Gillis verkocht op 16 mei 1267 andermaal een rente, nu van twee mudde rogge, bezet op gronden te Denderwindeke. David van Neigem werd door Otto II van Wedergrate afgevaardigd om het leenhof van Denderwindeke te manen, de belaste grond was immers een leen van Wedergrate (194).

(190) Rb, f° 213-214.
(191) A. HENNE en A. WAUTERS, *Histoire de la ville de Bruxelles*, dl. 3, Brussel, 1969 (nieuwe uitgave), p. 406-407.
(192) M. DE MEULEMEESTER, *De Kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Bevingen*, Neigem, 1950, p. 66-71.
(193) BRUSSEL, ARA, *KAB*, nr. 6457, f° 63 v° en 104.
(194) Ibidem, f° 104.

Schenkingen van enkele kleine renten te Denderwindeke aan Coudenberg zijn er eind 14de eeuw. Goswijn van Reinerstede bezette zijn goed te Hunegem met een jaarlijkse rente van 2 schellingen Vlaams. Katerina Van de Ghuchte belastte haar huis op het Huchtersveld met een rente en hetzelfde deed Wouter Coppens op zijn eigendom op Kersenbeke (195). Op 24 mei 1480 sloot Klaas van Wilderode, zoon van Gillis en Lisbet Verannemans, een pachtcontract af met het klooster op de Coudenberg, op anderhalf bunder grond, gelegen op het Mespelterreveld, het Hoenderskot en de Zwellink (196). De gronden behoorden toe aan de kapelanij van Neigem, die in 1394 gesticht werd door Maria van Wedergrate en haar man Jan van Massemen (197). De kapelanij bezat te Denderwindeke ca. 4 bunder eigendom.

2. Het conflict met Vermand over de kapelanij van Hunegem 1401)

Tussen de pastoors van Neigem en Denderwindeke, of breder tussen de kloosters van Coudenberg en Vermand, rees een conflict over de kapelanij van Hunegem (198). Het hof van Hunegem behoorde toe aan de heren van Liedekerke. Toen Jan van Liedekerke heer van Wedergrate was, stichtte hij er ca. 1300 een beneficie, dat belast werd met twee missen per week. De kapelanij werd begiftigd met een deel van de tienden van Neigem. Het begevingsrecht van de kapelanij werd aan Coudenberg gegeven, maar aanvankelijk was het de pastoor van Denderwindeke, die het officie uitoefende en dus ook de desbetreffende tienden inde. Omdat het niet duidelijk was of de pastoors van Denderwindeke eeuwigdurend aansprak konden maken op het beneficie, rees er in 1401 een conflict tussen de pastoor van Denderwindeke en de proost van Coudenberg. Een kerkelijke commissie bemiddelde en voerde een enquête uit bij de schepenen van Neigem en enkele ouderlingen, waaruit bleek dat sommige pastoors van Neigem, zoals Johannes van Rixensart en Diederik van Lombeke, aan de pastoor van Denderwindeke het recht op de tienden ontzegd hadden, terwijl anderen, zoals Walter De Backer en Gillis Van der Poorten, het bij wijze van gunst hadden toegestaan. Maar de nieuwe proost van Coudenberg, Gerard Van der Straten, die voordien nog pastoor te Neigem was geweest, wenste definitief een einde te stellen aan het gebruik dat de pastoor van Denderwindeke tienden te Neigem kon innen. De commissie, voorgezeten door Reinier Goeman, kanunnik van Dendermonde en pastoor van Kontich, had als leden de pastoors van Pepingen, Kester en Sint-Kwintens-Lennik. Ze deed uitspraak op 13 september 1401 en stelde proost Gerard Van der Straten in het gelijk,

(195) Ibidem, f° 99 r° en v°, 108 v°.
(196) BRUSSEL, ARA, *KAB*, nr. 6456, f° 63 v° en 64.
(197) BRUSSEL, ARA, *KAB*, nr. 6457, f° 106 v°.
(198) Ibidem, f° 99-100. Voor Hunegem en Jan van Liedekerke, zie GvD II, p. 26-29, 56.

omdat hij een geschreven document kon voorleggen om zijn rechten te staven, terwijl de pastoor van Denderwindeke, die Egidius heette, slechts op het bestaande gebruik kon steunen. De uitspraak was echter juridisch niet bindend en liet de partijen toe verder voor een rechtbank te procederen.

Dit laatste heeft blijkbaar de abt van Vermand gedaan. In 1414 gaf abt Johannes drie van zijn kanunniken en vijf seculieren de toestemming om in zijn naam in een proces op te treden (199). Over het proces zelf zijn we niet ingelicht. Maar daar deze Vermandse oorkonde zich in het archief van het klooster van Sint-Jacob-op-de-Coudenberg bevindt, hield de zaak zeker verband met het conflict tussen Vermand en Coudeberg over de tienden van Neigem en de kapelanij van Hunegem.

VII. DE ABDIJ VAN BEAUPRE (GRIMMINGE)

Beaupré was een cistercienzerinnenabdij, gelegen te Grimminge nabij Geraardsbergen, gesticht in 1228 door Aleidis van Boelare. In 1368-1376 was Waltrudis van Vrechem, telg uit de gelijknamige Denderwindikse familie, er abdis. Heylif van Vrechem was er non in 1340. Het is dan ook niet te verwonderen dat Beaupré in de 14de eeuw te Denderwindeke aan invloed won, vooral bij de familie van Vrechem (200).

In juli 1340 kocht Heylif van Vrechem van haar neef Gerard van Vrechem een erfelijke rente van 16 schellingen parisis en 4 kapoenen. De rente werd bezet op gronden gelegen op het gehucht Rijst (201).

Op 14 maart 1350 (n.s.) kocht Willem van Vrechem een erfrente van 36 Tourse groot van Jan de Mesmackere, bezet op diens hofstede te Heddenhove en op diens gronden op de Vuilbuik. De verkoop geschiedde voor Jan van Dashole, baljuw van de heer van Wedergrate. Later kwam de rente in handen van de abdij van Beaupré (202).

In 1350 kocht de abdis en het convent van Beaupré van Gillis van Slabeke een meers, anderhalf dagwand groot, gelegen op het Slabekeveld. De verkoop geschiedde voor Gerard van Vrechem en diens laten. Op 12 dec. 1350 kocht diezelfde abdij van Coelen van Govelsberghe 3 dagwand en 33 roeden meers, gelegen te Slabeke. Ook deze verkoop geschiedde voor Gerard van Vrechem (203).

Op 26 nov. 1359 kocht jonkvrouw Beele van Grimbergen een erfelijke rente van 3 pond parisis van Gillis van Slabeke, bezet op diens hofstede.

(199) BRUSSEL, ARA, *KAB*, nr. 6457, f° 101 v°.
(200) Voor de familie van Vrechem zie GvD II, p. 51-52.
(201) AFFLIGEM, ABDIJARCHIEF, *Groot cartularium van Beaupré*, f° 100-101.
(202) Ibidem, f° 121.
(203) Ibidem, f° 122 en 123.

De verkoop geschiedde voor Gerard van Vrechem en diens laten. Deze rente kwam naderhand in bezit van Beaupré (204).

Op 14 okt. 1366 kocht de abdis en het klooster van Beaupré het ,,*goed te Varenberghe*'' van jonkvrouw Laane van Mottinghen, vrouw van wijlen Bernard van den Bossche, en van haar zoon Jan. De verkoop geschiedde voor het laathof van de pastoor, broeder Jan van den Velden, en voor Pieter van Idegem, baljuw van de heer van Wedergrate (205).

Diezelfde dag kocht Arnout de Raet van Etikhove een erfrente van 5 schellingen Tourse groot van Katelijne Van de Velde, dochter van Jan Van de Velde. De rente was bezet op gronden gelegen ,,ten Borchelkene''. De gronden werden gehouden van het leenhof van ter Rijst en van Jan Pyleits (206).

Het totale bezit van de abdij van Beaupré te Denderwindeke beliep in de 17de eeuw iets meer dan 9 bunder, verspreid over 20 percelen. Een deel daarvan werd evenwel na 1500 aangekocht (207).

VIII. ANDERE KERKELIJKE INSTELLINGEN

1. Parochies

a) Neigem

Alles tesamen bezaten de parochiale instellingen van Neigem te Denderwindeke ca. 5 bunder en 2 dagwand grond, dit volgens het landboek van 1672. De pastoor bezat 2 dagwand, de armentafel 1 bunder, de kapela-nij 4 bunder. Dat Neigem te Denderwindeke grond verwierf is niet verwonderlijk, daar vanaf eind 12de eeuw de heren van Neigem ook die van Denderwindeke waren. Zo zien we in 1304 Jan van Liedekerke en Aleidis van Wedergrate op hun gronden te Hunegem de armen van Neigem begiftigen met een jaarlijkse rente van 10 schellingen, de pastoor met 2 en de koster met 1 schelling.

b) Nieuwenhove

Volgens hetzelfde landboek bezat de parochie Nieuwenhove te Denderwindeke ca. 10 bunder. De armentafel hadden er 1 dagwand en 69 roeden, de kerkfabriek 4 bunder en de kapelanij iets meer dan 5 bunder. Deze parochie was sinds 1090 in het bezit van de Kamerijkse abdij van het H. Graf. De parochie stond in de gunst van de heren van Wedergrate. Otto I schonk de kerk in 1219 een jaarlijkse rente van 20 schellin-

(204) Ibidem, f° 141.
(205) Ibidem, f° 144. RONSE, RA, *Abdij van Beaupré*, oorkonde nr. 129.
(206) Ibidem, f° 148-149.
(207) Hierover in een volgende bijdrage.

gen op zijn gronden te Anhove, voor het branden van de lamp (208). Jan van Liedekerke en Aleidis van Wedergrate schonken in 1304 een kleine rente van 2 schellingen aan de kerk en van 1 schelling aan de pastoor. Het is opvallend hoe de bezittingen van Nieuwenhove en de abdij van het H. Graf te Denderwindeke palen aan de gronden van de heren van Wedergrate.

c) Lieferinge

De parochie Lieferinge bezat te Denderwindeke ca. 2 bunder eigendom (gegevens landboek 1672). De kapelanij bezat iets meer dan 1 bunder, de armentafel 2 dagwand en 80 roeden, de kerkfabriek 178 roeden. Deze parochie hoorde toe aan de tresorie van het O.- L.-Vrouwkapittel van Kamerijk. Pastoor Ada van Lieferinge verkreeg in 1256 vanwege Otto II en III van Wedergrate het personaat van de kerk van Bevingen. Ada deed afstand van dit personaat ten voordele van Coudenberg in 1259. In 1263 stichtte hij te Bevingen een jaargetijde (209). Het wijst op nauwe banden tussen deze pastoor de het huis van Wedergrate. Deze banden blijken eveneens uit het testament van Jan van Liedekerke, die in 1304 een jaarlijkse rente schonk van 2 schellingen aan de kerk en 1 schelling aan de pastoor van Lieferinge. Ook Walter Burin van Denderwindeke bedacht Lieferinge in 1312 in zijn testament. Op zijn gronden te Smedehove en op het Bosveld voorzag hij een rente voor de oprichting van een kapelanij in de kerk van Lieferinge.

d) Sint-Jacobsparochie van Gent

Deze Gentse parochie verwierf te Denderwindeke 1 bunder grond. De oorsprong ervan lag in een rente van 8 schellingen groot, die Peeter De Waghenere uit Ninove kocht van Claus van Schalkem, bezet op gronden op het Appelterreveld. De verkoop geschiedde voor het laathof van Claus de Pottere op 6 december 1366. Die rente kwam naderhand in handen van de H.-Geestmeesters van de Sint-Jacobsparochie. Omdat de rente niet werd afgelost, lieten deze op 2 aug. 1450 de grond in beslag nemen door de Jan van Campen, baljuw van Denderwindeke. Tot in de 18de eeuw werd nadien de grond verpacht (210).

e) Ninove, Zandbergen, Vollezele, Wieze

Volgens het landboek bezat de armentafel van Ninove te Denderwindeke 1 bunder en 47 roeden, de diensten van de quotidianisten 143 roeden. Van Walter Burin kreeg de armentafel een jaarlijkse rente van een halve mudde rogge op zijn gronden aan het Bosveld. Volgens dezelfde

(208) DS.Ni, p. 837. Anhove is een niet gelocaliseerd toponiem.
(209) M. DE MEULEMEESTER, *o.c.*, p. 65-70.
(210) GENT, PAROCHIEARCHIEF SINT-JACOBSKERK, 775/57, 697/154 en nr. 698.

bron had de armentafel van Zandbergen 252 roeden en die van Vollezele 220 roeden te Denderwindeke. Ook de armentafel van Wieze verwierf er 2 bunder grond. In het renteboek van 1482 staan deze percelen nog op naam van de heer van Wieze, Jan van Idegem (211). Vermoedelijk heeft hij ze nadien aan de armentafel van Wieze geschonken.

2. Kloosters en abdijen

a) De dominicanen van Gent

Deze bezaten in de 15de eeuw te Neiken een hof met 1 bunder en 37 roeden grond. In 1463 werd het hof en de grond verkocht voor de schepenbank van Wedergrate mits een eeuwige rente van 4 schellingen groot en 2 denieren. Verspreid over Denderwindeke hadden ze nog 21 dagwand en 253 roeden liggen (212). Ook die gronden werden verkocht op 4 december 1505 voor Michiel de Pape en de schepenbank van Wedergrate. Deze gronden werden belast met een eeuwige rente van 2 pond en 14 schellingen groot, waarvan een gedeelte afkoopbaar was.

Hoe zijn de dominicanen in het bezit gekomen van die gronden? We kunnen alleen vermelden dat de bastaardtak van Wedergrate in de 15de eeuw een vooraanstaande rol speelde in de stad Gent. Ook Goswinus van Reinerstede, de bastaard van Hendrik II van Vlaanderen, die het hof te Hunegem erfde, had Gentse wortels (213). De Gentse familie Triest (Josse en Kristoffel) had in de 15de eeuw één van de zeven volle lenen van Wedergrate in haar bezit (214). Grondbezit van Gentse families te Denderwindeke was niet uitzonderlijk. Zijn er van die kant uit schenkingen geweest aan Gentse kloosters?

In Denderwindeke bestond een heerlijke rente, geheven op een dertigtal gronden, genaamd de Jacopijnenrente. De rente kwam begin 17de eeuw in handen van Pieter de Groote (215). De rente werd geheven op het hof van Reinerstede (Hunegem) en op gronden in de omgeving. Ongetwijfeld heeft ze in oorsprong iets met de Gentse dominicanen te maken (216). Was het een heerlijke rente die oorspronkelijk toebehoorde aan de heren van Liedekerke, de oudste bezitters van het hof te Hunegem? In 1331 werd Wouter van Herzele in de Gentse dominicanen-

(211) Jan van Idegem was vanaf 1473 heer van Wieze. Hij was ook hoogbaljuw van Dendermonde. Zie F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis der gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen. Wieze,* Gent, 1896, p. 26. In 1366 was Pieter van Idegem baljuw van de heer van Wedergrate te Denderwindeke (RONSE, RA, *Beaupré*, charter nr. 129).

(212) GENT, RA, *Dominicanen*, nr. 24, f° 84 r° en 251 v°.

(213) GvD II, p. 49-51 en 56.

(214) Rb, f° 37.

(215) BRUSSEL, ARA, *Lalaing*, nr. 1249, f° 50.

(216) Een Jacopijn is een dominicaan.

kerk begraven. Van zijn grafzerk bestaan enkele tekeningen. Genealogisten besluiten op basis van de wapenschilden dat hij getrouwd was met iemand uit het huis van Liedekerke, volgens de enen met een dochter van Jan van Liedekerke, volgens anderen met een nicht (217). Herinneren we er aan dat Jan van Liedekerke (+ ca. 1304) en Hendrik van Liedekerke (+ ca. 1345) eigenaars zijn geweest van het hof van Hunegem (Reinerstede) (218). Mogelijk gaat dus het bezit van de Gentse dominicanen te Denderwindeke geheel of gedeeltelijk op het huis van Liedekerke terug. Vooral voor de Jacopijnenrente lijkt dit waarschijnlijk. Het was een heerlijke rente, maar geen leen van Wedergrate!

b) De Rijke Klaren van Gentbrugge

Deze bezaten te Denderwindeke 4 bunder land, verspreid over 16 eigendommen. Vanaf de 16de eeuw zijn de pachtcontracten bewaard (219).

c) De abdij van het H. Graf van Kamerijk

De abdij bezat volgens het landboek (1672) 3 bunder in blok gelegen op de Zijpe nabij de grens met Nieuwenhove. Vermoedelijk gaat het hier om een zeer oude schenking.

3. Begijnhoven

a) Ninove

Het begijnhof van Ninove werd ca. 1300 gesticht. Een van de eerste begiftigers ervan was Walter Burin van Denderwindeke. Bij testament gaf hij in 1312 voor eeuwig de toen nog arme begijntjes een jaarlijkse rente van een mudde graan op zijn gronden op het Bosveld. Voor de lamp van de kapel van het begijnhof schonk hij een rente van 4 schellingen (220).

(217) Een tekening van de grafplaat is gepubliceerd in: *Graf- en Gedenkschriften der prov. Oost-Vlaanderen. Tweede reeks. Kloosterkerken Gent,* deel 1, Gent 1866, p. 58. J. VANNERUS, *Les changements d'armoiries et de nom dans le groupe familial Gavre-Liedekerke*, in *La Noblesse Belge*, 1946-1950, dl. 1, p. 46-47 en R. de Liedekerke, *Les Rasse, la Maison de Gavre et de Liedekerke,* Brugge, 1961, p. 514-517 zien Wouter van Herzele getrouwd met de dochter van Raas VIII van Liedekerke. G. DE LIEDEKERKE, *Histoire de la maison de Gavre et de Liedekerke, I,* Brussel, 1957, p. 314 opteert voor een dochter van Jan van Liedekerke, heer van Wedergrate.

(218) GvD II, p. 26-31.

(219) GENT, RA, *Rijke Klaren (Gentbrugge)*, nrs. 30 en 55.

(220) M. COCK, *Het Susterhuys*, Ninove, 1987, p. 12-13 en BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, nr. 2, f° 79-80.

b) Brussel

Het Brusselse begijnhof met de poëtische naam Den Wijngaard werd nog ruimer bedacht door Walter Burin. De begijnen konden rekenen op een rente van 7 sister rogge per jaar en de pastoor ontving 2 sister voor het bidden van zijn jaargetijde en dat van zijn vrouw en kinderen. De rente werd bezet op gronden op de Varenberg. Later verwierf het begijnhof 253 roeden in eigendom op het Bosveld, vermoedelijk omwille van een niet afgeloste rente. Dit begijnhof werd ca. 1250 gesticht door Gooikse vrouwen en door Reinier van Breeëik, *persona de Merbeka* (221).

4. Hospitalen

a) Geraardsbergen

Dit hospitaal werd ca. 1200 gesticht door de graaf van Vlaanderen en kon zich onmiddellijk verheugen in de begunstiging door de plaatselijke adel (222). Zo schonk ook ridder Gillis van Vrechem begin 13de eeuw een jaarlijkse rente van 2 razier rogge op zijn watermolen te Vrechem. Zijn zoon Jan deed daar in 1254 op dezelfde molen nog een rente van anderhalve mudde graan bij. Ook Stefaan van Heddenhove schonk kort na 1200 een rente van 12 schellingen op zijn hof te Heddenhove (223). Een eeuw later in 1304 begunstigde Jan van Liedekerke het hospitaal met een rente van 5 schellingen, die bezet werd op zijn gronden te Hunegem. In 1472 kocht het hospitaal te Denderwindeke van Margriete Heergoets een stuk grond (224). De globale eigendom van het hospitaal te Denderwindeke beliep in 1672 bijna 1 bunder, verdeeld over drie percelen.

b) Neigem

Dit hospitaal ontving in 1312 van Walter Burin een jaarlijkse rente van 12 schellingen en de kapel 5 schellingen, te nemen op zijn gronden op Kersenbeke en Smedehove. In 1672 bezat het te Denderwindeke ca. 3 bunder en 2 dagwand grond, waarvan het grootste gedeelte op Kersenbeke.

(221) J. VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13de eeuw*, deel XXII, Brussel 1988, p. 552.

(222) Voor de geschiedenis van het hospitaal zie V. FRIS, *Geschiedenis van Geeraardsbergen*, Gent, 1911, p. 442-443.

(223) RONSE, RA, *O.L.Vrouwhospitaal Geraardsbergen*, oorkonde 8 en 8bis. Ook Gisela, moeder van Leo en Aa, en Mathilde van Neigem schonken een rente op hun molen respectievelijk te Pollare en Neigem.

(224) G. DE VOS, *Onser Lieven Vrouwenhospitaal van Geeraardsbergen*, Geraardsbergen, 1903, p. 172.

c) Ninove en Edingen

Beide hospitalen werden in 1304 begiftigd door Jan van Liedekerke en zijn vrouw, elk met 5 schellingen, op hun gronden te Hunegem en Stubbingen. Het hospitaal van Ninove, dat in 1268 gesticht werd door Maria van Perwez, verwierf volgens het landboek in de loop der tijden te Denderwindeke bijna 2 bunder grond, verspreid over 6 percelen (225).

BESLUIT

Over twee kerkelijke instellingen hebben we in dit overzicht niet gesproken: de Sint-Pietersabdij van Gent en de kartuizers van Gent. Indien de Gentse abdij ooit de „*mansus in dominicatu cum ecclesia*" van Denderwindeke in bezit zou gehad hebben, dan is dit ten tijde van koning Zwentibold (897) geweest. Over de echtheid van de tekst waarin de Sint-Pietersabdij als bezitter van de parochiekerk van Denderwindeke wordt genoemd, hebben we reeds eerder onze twijfels geuit (226). Alleszins is volgens de beschikbare bronnen geen enkel spoor te bekennen van enige aanwezigheid van de Gentse abdij te Denderwindeke. De kartuizers zijn pas na 1500 te Denderwindeke op het toneel verschenen. Hun grondbezit wordt in een later deel behandeld.

Het middeleeuwse kerkelijke grondbezit omvatte in zijn globaliteit in Denderwindeke ruw geschat ca. 180 bunder of iets minder dan 1/7de van het totale territorium. Uiteraard moeten daarbij de tienden gevoegd, de schoven, de renten, de heerlijke rechten, waarvan de totale opbrengst die van het grondbezit verre overtrof. Behalve het grondbezit van Vermand (ca. 50 bunder) en Vicoigne (41 bunder), dat in enkele grote blokken gegroepeerd lag, was het meeste kerkelijk bezit zeer verspreid en verdeeld over kleine percelen. We hebben aangetoond dat het hof Vermand en het hof van Vicoigne elk een domaniale oorsprong hadden.

De abdij van Ninove kreeg te Denderwindeke nooit voet aan de grond. Toen ze in 1484 toch waagde de parochierechten van Vermand over te nemen, liep dit op een volkomen mislukking uit. In 1490 nam Vicoigne de parochie, de gronden en rechten van Vermand te Denderwindeke over en vergrootte er zo haar reeds niet onaanzienlijke machtspositie.

(225) We wijzen er nogmaals op dat, tenzij anders vermeld, alle berekeningen over de oppervlakte van het middeleeuws kerkelijk grondbezit gebaseerd zijn op het Landboek van 1672, de enige bron die een volledig en precies overzicht geeft van alle eigendommen in Denderwindeke.

(226) D. VAN DE PERRE, *Onderzoek naar de echtheid van de schenkingsakte van Denderwindeke in het Liber traditionum van de Gentse Sint-Pietersabdij*, in *Het Land van Aalst*, 41, 1989, p. 161-177.

Kerkfabriek en armentafel van Denderwindeke zelf bezaten er samen ca. 30 bunder. Andere belangrijke grondbezitters waren de parochies Meerbeke, Neigem en Nieuwenhove, de Kamerijkse abdij van het H. Graf, de abdij van Beaupré, de Gentse dominicanen en het Brusselse klooster van Sint-Jacob-op-de-Coudenberg. Voorts hadden er de kerkfabrieken en armentafels van enkele omliggende dorpen en de begijnhoven en hospitalen van de nabije steden kleine inkomsten verworven. Veel van dat verspreide bezit moet in de loop der middeleeuwen door kleine schenkingen zijn bijeengesprokkeld.

Dirk Van de Perre
Hoogstraat 23
9401 Pollare

Rik van Hauwe
Neuringen 11A
9400 Denderwindeke

Gebruikte afkortingen

ADN: Archives départementales du Nord (Rijsel).
ARA: Algemeen rijksarchief (Brussel).
COQUELLE: J. COQUELLE, *La mémoire de Vermand, I, La communauté antique. La communauté canoniale*, Amiens, 1985.
DS.Ni: Oorkonden van de abdij van Ninove uitgegeven door J.J. DE SMET, *Recueil des chroniques de Flandre*, dl. II, Brussel, 1841.
GvD I: D. VAN DE PERRE en RIK VAN HAUWE, *Geschiedenis van Denderwindeke. Deel I: De vroegste geschiedenis (tot ca. 1100) in Het Land van Aalst*, 42, 1990, p. 193-236.
GvD II: IDEM, *Geschiedenis van Denderwindeke. Deel II: De middeleeuwse heren (ca. 1100-1487)* in *Het Land van Aalst*, 44, 1992, p. 1-62.
KAB: Kerkelijke Archieven van Brabant (BRUSSEL, ARA).
RA: Rijksarchief (Beveren, Kortrijk, Ronse).
Rb: Renteboek van Wedergrate van 1482 (KORTRIJK, RA, Plotho, nr. 378.
Vi.Br: Oorkonden van de abdij van Vicoigne, cartularium Brabant (RIJSEL, ADN, Serie H, nr. 97).

Detail van het voetloof bij een voet van een zuiltje, afkomstig van de recente opgravingen (1992) van de oudste Ninoofse abdijgebouwen. Dergelijk voetloof is typisch voor de Romaanse stijl.
(NINOVE, STEDELIJK MUSEUM).

ENKELE AANVULLINGEN BETREFFENDE DE HEREN VAN WEDERGRATE

D. VAN DE PERRE
R. VAN HAUWE

In *De geschiedenis van Denderwindeke II. De middeleeuwse heren (ca. 1100-1487) (Het Land van Aalst*, 44, 1992, nr 1, p. 1-62) gaven we een geschiedenis van het huis van Wedergrate. Inmiddels verzamelden we nog enkele nieuwigheden of kunnen nog correcties aanbrengen.

1. Betreffende de wapenkreet van Wedergrate

Die wapenkreet luidt: *De sainct Hevraerdt Sysoein. De Sainct Hevraerdt Sysoein!* (p. 21). Sysoein is Cysoing, zoals we reeds meldden. Maar ook de heilige Evrard verwijst naar Cysoing. Evrard was markgraaf van Frioul en stierf in 864. Hij was de stichter van de abdij van Cysoing, waar hij begraven en vereerd werd (1). Deze wapenkreet bevestigt nogmaals ten overvloede het verband tussen het huis van Wedergrate en dat van Cysoing.

2. Betreffende Herbrandus van Meerbeke

We noemden Gerardus Longus de vader van Herbrandus van Meerbeke. (p. 3-4). Dit is juist en onjuist, omdat er tenminste twee Herbrandi zijn geweest, die wij voor één persoon hebben genomen (2).

Enerzijds is er *Herbrandus, Gerardi Longi filius, de Merbecca.* Hij schonk in 1161 aan de Ninoofse abdij grond aan de Elsbeek (3). Hij moet later in de abdij zijn ingetreden vermits hij in 1189 als *frater* en in 1220 als *miles et canonicus* omschreven wordt (4).

Anderzijds is er *Herbrandus, advocatus de Merbecca.* Deze Herbrandus was getuige in de al genoemde oorkonde van zijn naamgenoot in 1161. Ook in 1167 was hij getuige (5). Van hem verwierf de abdij het hof

(1) *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastique*, dl. 13, kol. 1187-88 (art. Cysoing) en dl. 14, kol. 1289 (art. Eberhard/Evrard).

(2) Het onderscheid tussen beiden wordt wel gemaakt door A. WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles*, boek. 2 , (nieuwe uitgave), Brussel, 1971, p. 246. E. SOENS, *Het domein der Norbertijnerabdij van Ninove*, in *Analecta Preamonstratensia*, 4, 1928, p. 8 maakt dit onderscheid niet.

(3) J.J. DE SMET, *Recueil des chroniques de Flandre*, dl. II, Brussel, 1841, p. 763-764.

(4) Ibidem, p. 801 en 840.

(5) Ibidem, p. 764 en MIRAEUS, *Donationes Belgicae*, II, p. 457.

en de watermolen te Wolput en hij was in 1189 (gewezen) heer van het kasteel van Neigem (6). Hij was de vader van Mathilde van Neigem en de grootvader van Otto I van Wedergrate. Hij schonk aan de abdij volgens bevestigingsoorkonden van 1165 en 1167 grond te Ruisbroek (Ninove) (7).

Nu is de vraag wie de *Herbrandus de Merbecca* is, die in een bevestigingsoorkonde van 1147 van de Ninoofse abdij genoemd is als schenker van een allodium (8). Gaat het hier om dezelfde Herbrandus van Meerbeke die in 1154 samen met zijn broer Henricus in een hertogelijke oorkonde (9) getuigde (p. 3)? De naam Henricus komt later bij de heren van Neigem en Wedergrate nog voor. Vermoedelijk was de Herbrandus van de twee genoemde oorkonden dus een heer van Meerbeke. Is hij te identificeren met Herbrandus de advocaat, die in 1161 en 1167 genoemd wordt? Of gaat het om de vader met dezelfde naam?

3. Betreffende Otto I van Wedergrate

Deze werd begraven in de Ninoofse abdijkerk voor het altaar van de apostelen, zoals we reeds schreven (p. 21). Hij stierf ook in de abdij en had bij het naderen van de dood het kloosterkleed omgord, daar hij als *conversus ad succurendum* genoteerd staat in het Ninoofse obituarium (10).

4. Betreffende Otto II van Wedergrate

Niet in 1238, zoals wij per vergissing schreven (p. 23), maar in 1248 vroeg Otto II aan de hertog van Brabant om het vrijheidscharter van Meerbeke goed te keuren. Op 14 november 1251 stelde hij bovendien de inwoners van Meerbeke gedurende drie jaar vrij van een cijns (11).

5. Betreffende Elisabet van Schoonvorst

Zij was de echtgenote van Otto V van Wedergrate (p. 35-37). Haar naam werd ook nog gememoreerd in de karthuizerij van Sint-Martens-Bos te Lierde (12). Haar grondbezit te Voorde (p. 38) wordt eveneens

(6) J.J. DE SMET, *o.c.*, p. 801. Deze oorkonde maakt het onderscheid tussen beide Herbrandi duidelijk.

(7) Ibidem, p. 768 en MIRAEUS, *o.c.*, p. 456.

(8) Ibidem, p. 534.

(9) De oorkonde is recent uitgegeven door C. VLEESCHOUWERS, *De oorkonden van de Sint-Baafsabdij te Gent (819-1321)*, Brussel, 1990, p. 38-39. Luidens de index van persoons- en plaatsnamen (p.767) identificeert de auteur ten onrechte *Merbeka* met Meerbeek bij Kortenberg (arr. Leuven).

(10) BEVEREN, RIJKSARCHIEF, *Abdij Ninove*, nr. 11, f° 331.

(11) F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de Gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Meerbeke*, Gent, 1900, p. 19.

(12) Baron BETHUNE, *Epitaphes et monuments des églises de la Flandre au XVIième siècle*, Brugge, 1900, p. 100.

bevestigd door een oorkonde van 1389 waaruit haar betrokkenheid blijkt in een conflict over een leengoed te Voorde (13).

6. Betrefffende Jan van Massemen

Hij overleed in 1422 (p. 38) en was de man van Maria van Wedergrate. Omtrent zijn dood en begrafenis hebben we nog volgende gegevens. Hij stichtte te Meerbeke een kapelanij voor zijn nagedachtenis. Ze werd belast met twee missen per week op dinsdag en vrijdag op het altaar van Johannes de Doper. De kapelanij werd begiftigd met 20 à 22 razieren graan per jaar. De missen moesten aangekondigd worden door het luiden van de grote en kleine klok. Drie arme vrouwen dienden tijdens de dienst te bidden voor zijn zielerust. Hiertoe ontvingen ze een lot bier, een wit brood en een stuk wit laken. Daardoor kregen de diensten in de volksmond de naam ,,wittebroodsmissen'' (14).

Hij werd volgens zijn testamentaire beschikking begraven in de Kruiskapel van de kerk te Axel. Op zijn begrafenis dienden 30 toorsen te branden en veel *gheclanc* aanwezig te zijn. Aan duizend arme lieden moest brood worden bedeeld (15). Hoewel zijn huwelijk kinderloos bleef, had hij een natuurlijke dochter, die Gertrude heette en gehuwd was met Cornelis van Blaesvelt (16).

7. Betreffende Roeland van Wedergrate

Deze overleed op 28 maart 1477 (n.s.) (p. 50). Hij werd begraven in de crypte van de Sint-Janskerk (huidige Sint-Baafskathedraal) te Gent, samen met zijn echtgenote Margriet Uutenhove, die stierf op 5 juni 1486 (17). Op 11 mei 1523 vaardigden hun schoondochter Katelijne van de Camere, die gehuwd was met hun zoon Roeland, en Jan Uutenhove maatregelen uit om de testamentaire beschikkingen van Roeland van Wedergrate en diens vrouw ten uitvoer te brengen. Zo moest elke zaterdag in de crypte op het altaar van O.-L.-Vrouw een mis worden opgedragen, het graf besprenkeld worden met wijwater en het De *profundis* gebeden. Bij het jaargetijde moest aan 13 armen een provende worden gegeven (18).

D.V.d.P.
R.V.H.

(13) RONSE, RIJKSARCHIEF, *Leenhof van Boelare*, nr. 100. Informatie bezorgd door archivaris H. Van Isterdael waarvoor dank.
(14) KORTRIJK, RIJKSARCHIEF, *Plotho*, nr. 374, f° 219 v°- 220 r°.
(15) GENT, UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK, Hs. G 5860, I, f° 139 v°.
(16) Ibidem, f° 155 r°.
(17) Ibidem, f° 89 r°.
(18) N. DE PAUW, *Nécrologe de l'église St-Jean à Gand du XIIIe au XVIe siècle*, Brussel, 1889, p. 294-300.

HET TOPONIEM OKAAI *HOKEIDA* TE TERALFENE

L. VAN DURME

Wie vertrouwd is met allochtone toponymica op Vlaamse bodem, weet dat de streek tussen Aalst en Brussel bezaaid ligt met een massa plaatsnamen met een Romaans uitzicht. De herkomst en de ouderdom van al die namen houdt de aandacht van de historische taalwetenschap reeds meer dan een halve eeuw vrij druk bezig. Sommige namen zijn doorzichtig, andere niet. Vernieuwd bronnenonderzoek en diepgaande ontleding hebben inmiddels een aantal vraagtekens doen wegvallen. Nadat ik op een andere plaats de identifikatie van de (buiten de genoemde regio vallende) Lobbes-domeinen ca. 889 kop. 18de eeuw *eifleid* en *ahacrux* met resp. IJveloot te Everbeek (nu Brakel) en Heikruis (nu Pepingen) van vaste gronden heb voorzien, leg ik hieronder *hokeida*, de naam van een boscomplex te Teralfene en Essene, dat eigendom was van de abdij van Affligem, even op de ontleedtafel.

VARIANTENAPPARAAT

1164 kop. 17de eeuw siluam meam quae *hokeida* vocatur pro anima mea ac parentum meorum in restitutionem damni et ecclesia. eleemosijnam liberaliter ecclesiae contuli, De Marneffe, 183 (charter Affligem 1164 : Diederik, heer van Aalst, draagt aan de abdij van Affligem het bos Okaai over; zie ook infra); 1168 orig. vnde ego philippus dei gratia comes flandrię silvam que *hokeida* vocatur ecclesię haffligemensi sicut in scripto nepotis mei theoderici continetur confirmo, Fontes 8, 6 (charter Affligem 1168 : Filips, graaf van Vlaanderen en neef van Diederik van Aalst, bevestigt de inhoud van charter Affligem 1164);
1432 *de jocheyde* (?), Colruyt, 233;
1456 kop. eind 18de eeuw *den dockeije*, Beda, 25;
1548 9 da(chwant) bosch geh(eeten) *doukeye*, Chaltin, 62;
1571 *de akeyde,* CMT BROU;
1572 *de akeye*, CMT BROU;
1650 kop. eind 18de eeuw *de dockeye*, Beda, 24;
19de eeuw *okey*, Chaltin, 230;
1981 *Okaai*, Top. kaart.

1642 *okayebeek*, Chaltin, 230;
1845 *okaaybeek*, Mertens, 25;
19de eeuw *okey beek*, Chaltin, 230;
19de eeuw *okeybeek*, Chaltin, 230.

1430 kop. eind 17de eeuw bundre lands ... geheeten den ackey-horic streckende oost an *den ackeybosch*, Colruyt, 203;
1456 kop. eind 18de eeuw *dackeijebosch*, Beda, 25.

1430 kop. eind 17de eeuw bundre lands ... *den ackeyhoric*, Colruyt, 204.

1986 (1989) *Okaaistraat*, STN Affligem; (1989) *Kaaistraat*, STN Denderleeuw.

Teralfene (grens Essene), (aanvankelijk) bos; bodemserie Pdc.
[dɔ̈ 'ka.(be.k)] (Es.); [d ɔ̈'k ɔ).ɔ̈] (Teralf.).

ETYMOLOGIE

Zoals hieronder zal blijken, kan van deze PLN worden gezegd dat hij zeker ,,echt Romaans'' is en ook in situ ontstond. Migratie als naam zelf dient hier dus niet te worden ingeroepen. In tegenstelling tot de meeste *-ēta*-namen, tot welke soort hij inderdaad behoort, springt bij deze PLN echter het minder uitgesproken Romaanse uitzicht (vgl. anlautende *h*) van het grondwoord in het oog.
Het TW geeft geen verklaring, wel vermeldt het een op zijn Romaans verder geëvolueerde parallel : 1219 *de le hokoie* nabij Berles [Arras] (TW, 503).
Förstemann, II, 1, 1397 vermeldt de PLN eveneens en rangschikt hem onder HOK2 : ,,Mnd. *hocke* ,,hoop dingen, b.v. een garf'', Beiers *hock* m.

Het FEW, XVI, 219-220 heeft het achtereenvolgens over **hokk-* (Onfrank.) ,,wortelstok'', *hokk-* (Vlaams) ,,stuk'' en *hokke* (Mnl.) ,,hoop'', woorden die alle in verband kunnen worden gebracht met Mnl. *hocken*, Zovl. *hukken* ,,hurken'' (FEW, l.c.).

De *-ēta*-etymologie van Okaai nodigt op het eerste gezicht uit te denken aan de betekenis **hokk-* ,,wortelstok'' (Fr. *souche*).
Daar deze betekenis, die in het noordoosten van Frankrijk (dep. Ardennes, Meuse, Marne, Moselle) duidelijk naar voren treedt, echter in Wallonië lijkt te ontbreken, gingen J. Herbillon en E. Legros op zoek naar een (vooral in de vrij jonge Waalse konteksten passend) woord, hierin blijkbaar geïnspireerd door voetnoot 1 in FEW, XVI, 259 s.v. **hukila* (Onfrank.) ,,hoop, klomp''.

Eerst stelden zij in toponymische attestaties een merkwaardige gelijkenis (of opeenvolging, zie infra?) *hock* = *épine* ,,doorn(kruid), stekel'' vast en gingen daarna in de Vlaamse toponymie op zoek naar een beantwoordend lexeem dat ze dan vonden bij Schuermans, 189 s.v. *hocht* ,,struik, heester'' (Antwerpen, Brabant), in Brab. ook *hoecht, hoechel, hochel* (vgl. *elzenhochel*) (J. Herbillon & E. Legros, Ancien wallon *hok*-f., ,,épine (arbrisseau)'', in: *DBR* XVII (1960), 133-137). Ook het WNT en Kiliaan vermelden het woord: vgl. Kiliaan, 191 s.v. *hocht*: ,,Frutetum, fruticetum: locus fruticibus abundans: virgulta''. Zie ook Schönfeld, 41, die *Bieshocht, Elshocht, Hondshocht* en *Hulshocht* uit Lindemans' publikaties (zie infra) citeert en Moerman, 100 (zie infra).

Hocht, etc. is in de Vlaamse toponymie nochtans geen grote bekende, iets wat van een plantnaam verwondert. Deze geringe bekendheid zou ik willen toeschrijven aan het feit dat het (ook al verdwenen) grondwoord en *hocht* zelf vrij moeilijk te onderscheiden zijn van een aantal andere toponymische elementen.
Zo is er in de eerste plaats Noordnl. *hocht, hucht* ,,hogergelegen terrein'' waarover Schönfeld, 41, Moerman, 100 en nu ook Künzel & Blok & Verhoeff, 191, die ter verklaring van Huchten (1196-1198 *hogeten*) opgeven: ,,Onl. *hogete*, misschien het latere *hocht, hucht* ,,struikgewas e.d.''; zie in dit verband ook Rijnlands Hochte: Höchde <Ohd. *hôhida* ,,hoogte'' (Dittmaier, 111).
Ten tweede is er *hoek(e)* ,,hoek'', door Miedema b.v. als mogelijk etymologisch element in de Friese PLN Hockwerd naar voren geschoven (H.T.J. Miedema, *Hokwerd* en *Oldehove* in Friesland, in: *Naamkunde* XV (1983), 96-108). *Hoek(e)+t* kan natuurlijk ook leiden tot *hoecht, hocht*, maar i.v.m. *Hokwerd* durf ik mij af te vragen of *oe* < *ō* hier niet ontstaan is, nadat (vroeg) de *w*- van *werd* was weggevallen en *o* in ongedekte positie terechtkwam. Zulks impliceert dat *hok* ,,heuvel'' of ,,struik'' ook hier tot de mogelijkheden zou gaan behoren.
Ten derde is er *ge-hucht* ,,wijk'', vooral in Zuid-Nederland dan. Naar aanleiding van de PLN 1237 *hughte* te Strijpen [O-Vl.] (identiek met 1154-55 *hocht* (TW, 499)?) stelt Tavernier-Vereecken, 418 zich terecht de vraag of hier *hocht* ,,struikgewas'' dan wel *(ge)hocht* < *(ge)hoft* (waarin *hof* ,,hoeve) onderliggend is.

Dat alles indachtig, kunnen wij ons nu afvragen of (het grondwoord van) *hocht* ,,struik'' al dan niet aanwezig is in PLN als ca. 1144 '*hoclaer*' te Evergem (Tavernier-Vereecken, 412), Hoksent [Eksel: Maaseik] (710 kop. 1191 *hocca/scauta*, TW, 503), Ukkel (1117 *uclos*, ca. 1125 *hucclo*, TW, 985), enz.
Na de publikatie van J. Herbillon en E. Legros over 'Waals *hok* uit Mnl. *hocht*' ontwaarden Waalse toponymisten overigens ook vaker dit etymon, met name in de streek van Waver, o.a. te Archennes, zie *Wavr.* 28 (1970), 101-102.

In de Galloromania dient het woord resp. de naam te worden onderscheiden van homoniemen zoals *hokète, hochette*, etc. ,,verhevenheid'', waarin dan doorgaans een woord teruggaand op Mnl. *hokke* ,,hoop'' schuilt (zie voetnoot 2 in J. Herbillon & E. Legros, o.c., 134-135).
Dit laatste woord heeft bovendien zijn diensten bewezen in de Romaanse antroponymie : zie Carnoy 1953, 155 en Herbillon VL 11 (1985-1987), 9 s.v. *Ocket*.

* * *

Alvorens de bovenstaande verklaring van de PLN Okaai te onderschrijven, nog even een woord i.v.m. de verklaringen van *hocht*, etc. door anderen voorgesteld.
O.a. Lindemans had zich reeds over het woord gebogen: 1. n.a.v. *Bieshocht*, etc. (*HKTD* 5 (1931), 222, voetnoot 1: *hocht* < *hacht* ,,stukje'' ; 2.n.a.v. Hokuit 1453 *hocuyt* te Beert (Top. II, 6, 23) : **(n)ucētum*, vgl. *okkernoot*.
Beide etymologieën zijn in het licht van de huidige stand van het onderzoek onhoudbaar. Even kan men denken aan *hak-*, dit in verband met *hakken* van de *houw*, vgl. Dittmaier, 96 en 103 s.v. *hau*, maar Germ. ă > ŏ is vrij abnormaal (Mfr. *hoc* ,,haak'' komt overigens uit Onfrank. *hôk* (FEW, XVI, 218)).
Wat vervolgens de verklaring van Hokuit 1453 *hocuyt* betreft, dient te worden gezegd dat *nuc-* helemaal niet opgaat. Wel staan we met deze vorm a.h.w. voor het koninginnestukje van ons betoog. In deze vorm is immers Germ. **hokkōþu-* > *hokkud*, ten gevolge van een tijdelijk romanizeringsproces, gefossilizeerd als [hoky.t] en naderhand in het Brabants dialekt door diftongering tot *hokkuit* geëvolueerd (vgl. *Bossuit*). Zonder Romaanse inbreng hadden wij *hok-t* > *hocht* kunnen verwachten.
In de tweede plaats is er de etymologie van het WNT, aangehaald door Schönfeld, 41, voetnoot 58. Deze etymologie houdt rekening met een verband met Ohd. *hiufo*, Osaks. *hiopo* ,,doornstruik''.
Deze laatste vormen treffen wij inderdaad bij Pokorny, I, 595 aan onder de wortel IE **keub-* ,,doorn(struik)??''.
Bij Lexer, 88 vinden wij verder Mhd. *hiefe, hief-dorn, hie- fal-(ter)* ,,rozebottelstruik''.
Ook op het stuk van het vokalisme kan Germ. **heup-* hier niet : vóór niet-(pre)palat. *eu* > *io* > *i* > *i* (geschreven *ie*).
Alle mogelijke diskordanties met Germ. **hokkōþu-* f. dus!

* * *

Welke wortel schuilt dan wel in *hocht* en in *hokeida?* Ik begin met een aantal aanvullingen resp. bedenkingen bij de uitleg van J. Herbillon en E. Legros. Voor beide auteurs ging het vooral om een Waals *hok* en een Vlaams donorwoord bewaard in *hocht*. Voorts zagen ze verwantschap tussen alle aangehaalde woorden in het FEW, 218-220 en 258-259 behandeld; zij verklaarden m.b.t. de gezamenlijke wortel: ,,elle est en effet à la base de désignations germaniques de plantes velues, dentelées ou épineuses'' (J. Herbillon & E. Legros, o.c., 137).

Bij de evaluatie van deze stelling wil ik eerst overgaan tot een geografische schaalvergroting van *hokk(e)*.
In de Germania was *hokka-* als botanisch begrip verspreid van Engeland tot het Rijngebied:
- Oeng. *hocc* ,,malve, kaasjeskruid'', o.a. aanwezig in de PLN Hockwold, Hockley, etc. en nog bewaard in Eng. *holly-hock* ,,stokroos'' (Smith, I, 254; Ekwall, 232);
- zie voor Rijnlands *huck* ,,ginst'', etc. en Westfal. *hucht* ,,heester, struik'' FEW, XVI, 259, voetnoot 1.
In de Galloromania kwam het woord voor:
- zeker in Atrecht (zie supra, *Hokoie*) en zelfs in Montreuil-sur-Mer (zie infra);
- verder in Wallonië, met inbegrip van het noordoosten van Frankrijk, waar **hokk* ,,wortelstok'' voorkomt (zie supra) (Het genus speelt hierbij een te veronachtzamen rol: t.o. het mask. genus van **hokk-* ,,souche'' (J. Herbillon & E. Legros, 133, voetnoot 1) vindt men bij Liénard [dep. Meuse], 110 ook: *La Hoche* (2x), *Hoche* (2x)).

Alvast kan het hier dus niet gaan om een Oudfrankisch leenwoord dat enkel door het ,,konserverende'' Wallonië werd opgenomen zoals Pfister aantoonde voor een aantal andere woorden (Pfister 1973, 148).
Veeleer denk ik daarom aan een gemeenschappelijke betekenis die zich uit (resp., zeer vroeg, naast) de primaire betekenis van *hokk(e)* ,,hoop'' heeft ontwikkeld.
Hierbij kan worden uitgegaan van IE **keu-* ,,buigen'', o.a. ,,hyperbolisch'', wat dan ,,ronde hoop'' opleverde, met gutturaaluitbreiding resulterend in IE **keu-g-*, o.a. schuilend in Mnl. *hocken*, etc., Zwitserd. *hock* ,,hoop'', Vlaams *hok* ,,korenhok'' en ook Meng. *s-hock* ,,hoop, garf'' (Pokorny, I, 588-589).
Het voorkomen van deze laatste uitbreidingsvorm ook in Vlaanderen en heel Duitsland doet mij er even aan denken dat plaatsnamen als Choques [Béthune] (1076 *chocas*, TW, 234) misschien niet uit ,,Rom. (< Kelt.) **tsŭkka* ,,souche'', maar uit een Onfrank. **s-hokka* moeten worden verklaard.
Toch moet ook met **tsŭkka* wel zeker rekening worden gehouden. Hoewel de Gallische origine van **tsŭkka* Ofr. (11de eeuw-) *çoche*, nu Fr.

souche, Moselle *šoš*, Bouillon, Nijvel *soke*, Flandr. Rouchi *choque* etc. nog niet volledig vaststaat (FEW, XIII(2), 348-354), noteert men voor dit lexeem een andere betekenis: ,,boomstronk''.
Uit het Pikardisch werd het o.a. ontleend door het Zuidoostvlaams, vgl. Teirlinck, III, 177: *tsok, tsukke* ,,onderste van den boomstam dat in den grond steekt'', ,,groote, onregelmatige blok hout'' en spottend, ,,oud vrouwtje'' (dit laatste nu nog te Velzeke).

Besluit i.v.m. *hok*: uit primaire betekenis ,,(koren-, hooi-) hoop'' ontwikkelde zich de betekenis ,,gewas dat uitsteekt boven het landschap, als een hoop''. Dit was het geval voor ,,struik; heester'', geografisch gekonditioneerd.
I.v.m. deze betekenisevolutie is Zuidnl. *hul* een uitstekende parallel: vgl. Eng. *hill* en Vlaams toponymisch *hul* zoals in *Lotenhulle* ,,heuvel''; jonger *doornenhul* en nog jonger *patotterhul, bloemhul*, zie, wat het laatste betreft, ook *struik* ,,heester'', Zovl. *nen hul patotters.*
Bij het lexikalizeringsproces heeft men als mogelijkheid niet enkel generalizering (cf. *les pins* →,,foret'') (zie Söll 1967, 124), maar al evenzeer het omgekeerde, laat het ons betekenisverenging noemen, vgl. Germ. **hagan* ,,bosje, haag''→ (doordat de meeste hagen in doorn waren) ,,doorn''; Germ. **hais-dra-* ,,jonge boom'' → (plaatselijk, vooral in Frankr., cf. *hêtre)* ,,(jonge) beuk''.
Vlaams *hocht* bevat dus duidelijk het betekeniselement ,,struik, heester'', Waals *hok* integendeel een vernauwde afleiding ervan, ,,doornstruik. Dit wordt bevestigd door de jonge leeftijd van de betekenis ,,épine (arbrisseau)'' die J. Herbillon & E. Legros aanhalen.
Op het kreupelhoutachtige karakter van de referenten op basis van *hokka* wijst bovendien de samenstelling met *-alia* bewaard in het frekwente *Hokaille* (uitspr. *okaye* in Waals-Brabant), vgl. *Raspaille.*
Wellicht niet met *hokka* samengesteld zijn PLN als Huclier [Arras]((1152-74) *hukelires*), Hucqueliers [Montreuil] (1069 kop. ca. 1215 *hukelirs*, zie TW, 521) waarin als tweede lid Germ. **hlæri-* n. ,,laar'', wel echter Ocquier ((958-59) kop. 13de eeuw *okeries*, 1123 kop. 13de eeuw *okieres*, TW, 755).
Volledig los van al het bovenstaande staan uiteraard de Romaanse PLN van het type *Ouche(s)*, waarin Vulgairl. *olca* ,,ploegland'' > Rom. ,,tuin'' schuilt, o.a. in het Moezelgebied als leenwoord verder levend in namen als *Olk(e)*, etc. (zie o.a. Müller 1972, 964).

Luc Van Durme
Provinciebaan 312
9620 Zottegem

BIBLIOGRAFIE

DBR — *Les Dialectes belgo-romans.* Bruxelles, I (1937)-XXVI (1969).

De Marneffe — E. de Marneffe, Cartulaire de l'Abbaye d'Affligem et des Monastères qui en dépendaient (Analectes pour servir ..., IIe Section : Série des Cartulaires ...). Louvain, [5 afl., 1894-1901].

FEW — *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes* (ed. W. von Wartburg e.a.). Bonn, ... 1922-.

Pokorny — J. Pokorny, *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch.* I-II. Bern-München, 1949-69.

TW — M. Gysseling, *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland* (vóór 1226). I-II. Tongeren, 1960.

Zie verder mijn *Galloromania neerlandica submersa. Fragmenta selecta* (1995).

NASCHRIFT

Voor tal van namen zoek ik nog naar oude(re) bewijsplaatsen. Is ca. 1417 *inde fallaent* (Archief Abdij Dendermonde, ,,Tienden ...'', II, 15 r°-v°) de oudste attestatie (in origineel) van de naam Faluintjes?
Waar haalde C. Coppens s.d. *ponpeveye (hofstad)* te Meldert [zie *Land van Aalst* XVIII (1966), 138] vandaan?

HET LAND VAN AALST
LOSSE NUMMERS
OUDE JAARGANGEN

Een los nummer vanaf jaargang 1991 kost 200 fr.
Een enkel nummer vóór 1991 kost 150 fr., een dubbel nummer 250 fr.
Een volledige oude jaargang kost 600 fr.

De verzending gebeurt na storting van het verschuldigde bedrag op rekeningnummer 001-0561340-77 van Het Land van Aalst, Oude jaargangen, Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade, tel. (053) 70 21 79.
Niet alle jaargangen zijn nog in voorraad. Vooraleer te bestellen, neem eerst contact op.

EVENEENS BESCHIKBAAR:

G. Van Bockstaele, Gids voor een werkbezoek aan de koninklijke bibliotheek Albert I te Brussel - 1991: 100 fr. (20 fr. toevoegen voor portonkosten).

Herman van Isterdael e.a., Bibliografie van de Gemeenten van het Land van Aalst (1950-1983). 2 banden - 915 blz.: 1.200 fr. (gebeurlijk te verhogen met 70 fr. portonkosten).
Kaart van het voormalige ,,Land van Aalst'' (1596) - Horenhault - kleurendruk - 1988: 1.000 fr.

De Vaderlandsche

ASLK

ELECTRABEL

Drukkerij De Riemaecker
telefoon (055) 21 14 04 telefax (055) 21 20 00

De publicatie van deze jaargang gebeurt met de financiële steun van:
Verzekeringen De Vaderlandsche NV, A.S.L.K., hoofdsponsors
Electrabel NV, Drukkerij De Riemaecker, co-sponsors

Inhoud

JAARGANG XLVI - 1994 - NUMMER 2

D. VAN DE PERRE en R. VAN HAUWE
De geschiedenis van Denderwindeke - Deel III
(zie losse kaart in bijlage) 73-130

D. VAN DE PERRE en R. VAN HAUWE
Enkele aanvullingen betreffende de heren
van Wedergrate 131-133

L. VAN DURME
Het toponiem Okaai te Teralfene 134-140

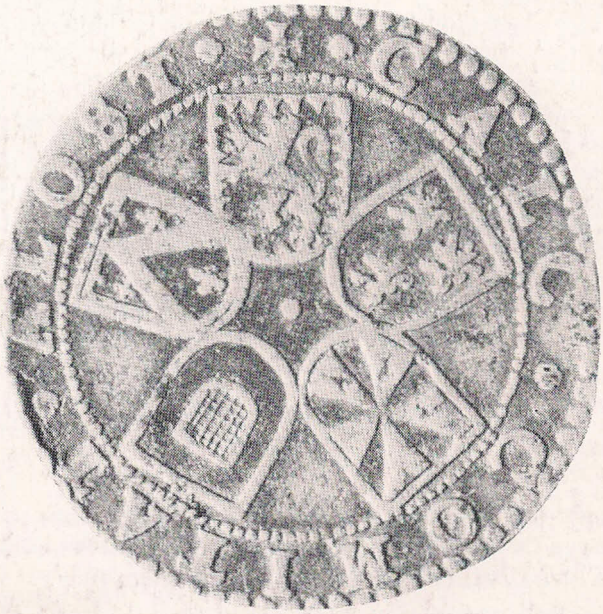

1994